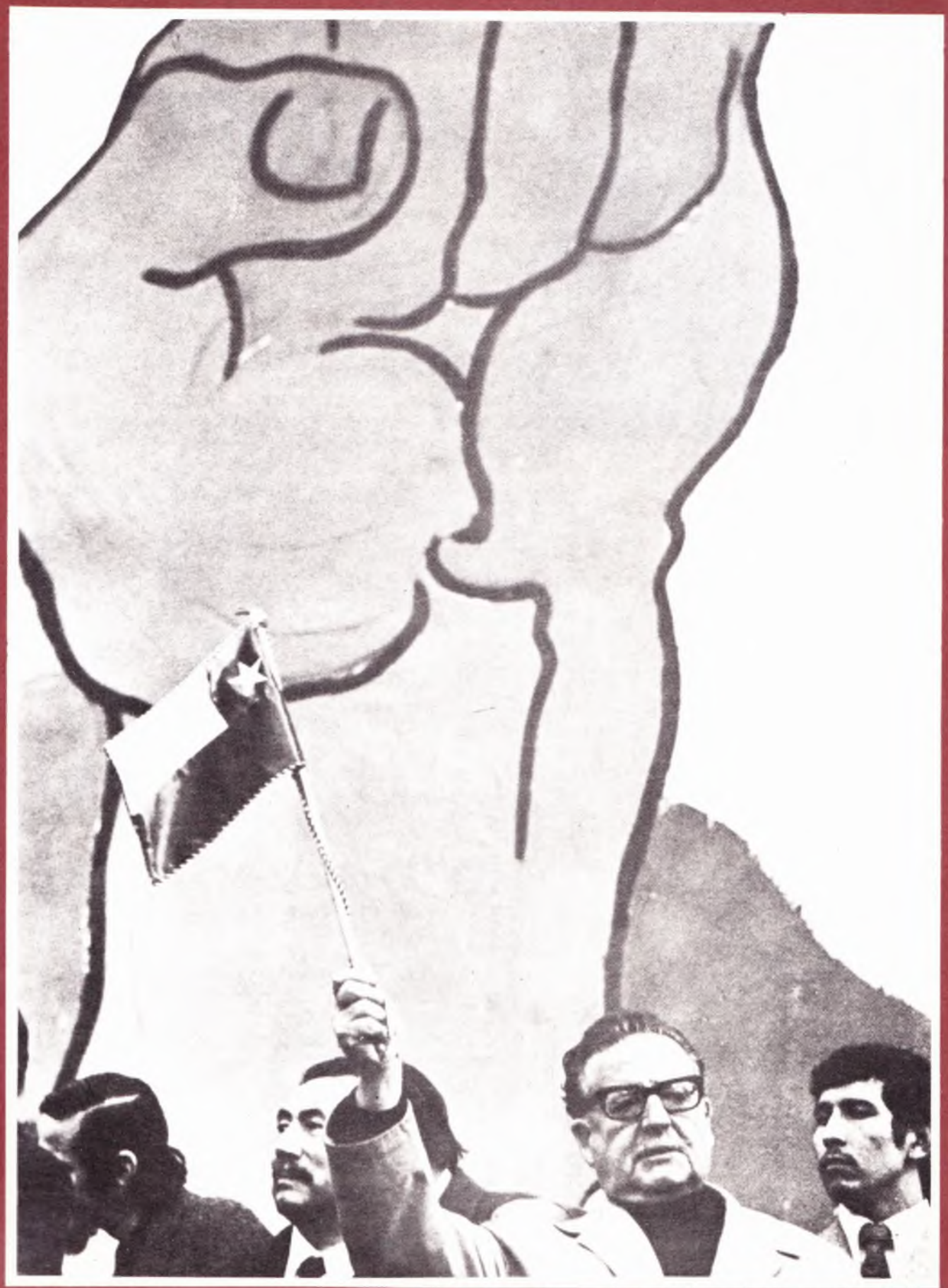
SALVADOR ALLENDE /1908-1973

SALVADOR ALLENDE

"İstifa etmeyeceğim. Bütün ulusun önünde silahlı kuvvetler mensupları olarak vermiş oldukları sözde durmayan ve yükümlülüklerini reddeden askerlerin, bu akıl almaz davranışlarını şiddetle kınıyorum. Bilinmelidir ki, Şili'yi savunma kararından asla vazgeçmeyeceğim.

Haksız bir davranışla ve sadece kaba kuvvete dayanarak hareket edenlere karşı tarihe geçecek bir örnek olması için, her yola başvurarak yaşamım pahasına bile olsa direneceğim."

Yurttaşlarının "Campanero Presidente" (Arkadaş Başkan) diye çağırdıkları Salvador Allende'nin, ölümünden birkaç saat önce Başkent Santiago'nun, Valparaiso'nun ve diğer Şili kentlerinin yoksul hanelerinde yankılanan bu sözleri, onun politik eyleminin ve bu eylemin dayandığı yaşam felsefesinin veciz bir ifadesidir aslında. Dürüstlük, sözünün eri olmak, onur tutkusu, yiğitlik, yakından tanıyanlara göre onun başlıca özellikleriydi. Başkalarının kanı karşısında duyduğu dehşet ise, onu daima şiddet kullanmaktan alıkoyan bir diğer özelliği. Ve o, bu özelliklerini insan olmanın o kadar vazgeçilmez bir koşulu olarak görüyordu ki, son radyo konuşmasında bile kendisini öldürmeye gelenleri, en çok bu niteliklere sahip olmadıklarından ötürü suçluyordu. Sözünün eri olmamayı, yükümlülüklerini reddetmeyi, kaba kuvvet kullanmayı, hem de öyle olduklarını bile bile düşmanlarına dahi yakıştıramıyor, bu durumu "akıl almaz" diye nitelendiriyordu Allende. Marksist bir politikacı için muhteşem bir çelişkidir bu. Karşılığı peşin peşin ödenen bir çelişki.

Allende, tıpkı çağdaşı ünlü Marksist politik liderler gibi, adının yanında bir "ilk" sıfatı taşır. Fakat hepsinden farklı olarak bir de "biricik" sıfatına sahiptir. Allende, yeryüzünün tanıdığı, politika tarihinin şahit olduğu, seçimle işbaşına gelen ilk ve biricik Marksist devlet başkanıdır. Bunlar öyle sıfatlardır ki, hem kendisinin ideolojisi, yani Marksistliği ve hem de Marksist teori açısından geniş tartışmalara yol açmıştır. Silahsız devrimin, proleterya diktatörlüğünü uygulamadan bir sosyalizmin geçerli olamayacağı önermeleri, bu tartışmaların odak noktasını oluşturur. Bu önermeleri savunanlara göre, iktidarın silahlı çatışma olmadan kazanılabilmesi olanaksızdır.

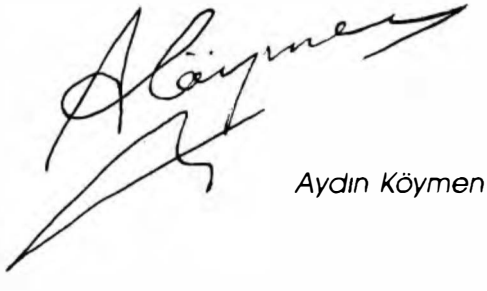
Salvador Allende, bu düşüncelere karşı çıkarken, her şeyden önce kendisinin devlet başkanı seçilmesiyle başlayan sürecin devrim olduğunu vurgulamaya özen göstermiştir. Allende "Sosyolojik açıdan devrimi nasıl tanımlıyorsunuz" sorusuna "Devrim, iktidarın bir azınlık sınıfından bir çoğunluk sınıfına geçmesidir" cevabını verdikten sonra şöyle devam eder: "Şili'de azınlık sınıfı halk tarafından alaşağı edilmiştir ve bu sergilenmiştir. Çünkü, azınlık sınıfı hâlâ iktidarda olsaydı, ne bakırın millileştirilmesi, ne bankaların millileştirilmesi ve ne de toprak reformu olurdu..." Allende'ye göre şiddet, teorik açıdan da devrimin olmazsa olmaz koşulu değildir ve zaten Marksizm'in klasik kuramcıları da böyle bir iddiada

bulunmamışlardır. Şili devrimi şüphesiz bir yeniliktir ama, Allende bu yeniliğin devrim kuramı açısından değil fakat kuramsal olarak devrimin beklendiği yer bakımından sözkonusu olduğunu ileri sürer: "Bizim devrimci yolumuz, Marksizm'in klasik kuramcılarının önceden gördükleri, fakat daha önce hiçbir yerde somut gerçek şeklini almamış olan çoğulcu, demokratik yoldur. Sosyal bilimler alanındaki düşünürler, bunu ilk gerçekleştirecek olan ulusun en gelişmiş ulus, İtalya ya da Fransa gibi güçlü Marksist işçi sınıfı partilerinin olduğu bir ulus olacağını varsaymışlardır. Fakat tarih bir kere daha geçmişteki kalıplarından ayrılmıştır... Şili bugün dünyada sosyalist topluma geçiş için ikinci modelin gerçekleştiği ilk ülkedir."

25 Mayıs 1971 tarihinde, başkent Santiago'da yabancı gazetecilerle yaptığı söyleşide de belirttiği gibi, Allende kendisini hiçbir zaman Marksizm'in teorisyenlerinden biri olarak görmemiş, bu konuda imrenilecek bir tevazu örneği sergilemiştir. Teori konusunda iddialı olmayan bir Marksist lider! Bu, onu çağdaşlarından ayıran bir diğer temel özelliktir. Allende, her şeyden önce bir "inanç adamı"dır ve onun bu niteliği Şili devriminin başarı ya da başarısızlığının temel etmenini oluşturur. Şili sosyalist hareketine, "zengin ve fakir arasında hiçbir farkın olmadığı bir dünya kurmak", "çocuklarının hayatlarına eşit şartlarda başlayacakları bir Şili yaratmak", "ekonomik yarışma adına bir insanın ötekine savaş açmasının yasaklandığı bir toplum yaratmak" gibi hedefler gösterirken ve bu amaçların mutlaka "çocukların, erkek ve kadınların değer biçilmez hayatlarının dışında bir maliyetle gerçekleştirilmesini" savunurken, Allende'nin en çok güvendiği silah "inanç"tır. "İnsanlar şimdiye dek bu kadar inanca çok seyrek gereksinme duymuşlardır. Dünyayı yeniden kurmak için yeteneğe ve bilgiye olduğu kadar inanca da gerek vardır." Allende, bu inanca fazlasıyla sahipti ve bu inançladır ki, mücadelesini sonuna kadar demokratik zeminlerde inatla sürdürdü. Eğer ortada, çok dramatik bir şekilde yarım kalmış olsa da demokrasi, çoğulculuk ve özgürlük yollarından geçerek gerçekleştirilen bir devrim örneği varsa, bu, galiba her şeyden önce Allende'nin inancının eseridir. Tabiî bu inancın, Şili'nin o dönemdeki özgün koşulları içinde, bu derece önemli bir rol oynadığını da hiçbir zaman unutmamak gerekir.

Şili halkının "arkadaş başkanı" bir konuşmasında "Marksizm, bir hükümetin uygulamaya koyacağı bir formül değildir" demiş ve şöyle devam etmişti: "Bazı ülkelerde geçiş dönemi olarak adlandırılan dönem, proleteryanın diktatörlüğü diye bilinen şekilde yürütülmüştür. Bu kavramın ikili bir yönü vardır: biri siyasal, diğeri toplumsal. Siyasal yön diktatörlüktür, toplumsal yön de proleterya. Biz burada, diktatörlük düşüncesinin yerine başka bir şey koyduk. Fakat diğer yön, toplumsal yön, bizde de büyük ölçüde mevcut... Şili gerçeğine uygun pratik bir uygulamanın söz konusu olduğu kanısındayım. Eğer herhangi bir şans eseri olarak ortodoks teorisyenlerin bekâretini bozar ve bu arada da bir şey başarabilirsek, bu durum beni tatmin edecektir."

Şans Allende'ye gülmedi! Ortodoks teorisyenlerin bekâretinin bozulduğu da söylenemez. Ama bu bekâretin, sömürüsüz, eşitlikçi, özgür ve demokrat bir alternatif toplum düzeni yaratmada ne kadar işe yaradığı, şimdilerde çok daha yoğun bir biçimde tartışılıyor.□

Aydın Köymen

SEÇİMLE İKTİDARA GELEN İLK MARKSİST

"Akılla ya da kuvvetle". La Moneda Başkanlık Sarayı'nın giriş kapısının üstünde bulunan, kırmızı bakırdan yapılmış ülke haritasından ibaret Şili devlet armasının yanında bu sözler yazılı. Salvador Allende bu sarayın önüne ilk gelişinde sekiz yaşındaydı. Başkent Santiago'nun belediye başkanı olan amcası Don Ramon, taşradan gelen diğer yeğenleriyle yaptığı gibi, küçük "Çiço"yla (aile içinde Allende'yi böyle çağırırlardı) şehrin tarihî yerlerini geziyorlardı. La Moneda'nın önüne geldiklerinde Çiço büyük bir korkuya kapılıp içeri girmek istemedi. Şili'nin kalbi sayılan La Moneda'ya girmek istemeyen yeğenine sordu amcası: "Başkan olmak istemez misin?" Amcasına "hayır" cevabı veren küçük Salvador'un o zamanlar en büyük hayali, Huaso (sığır çobanı) olmaktı.

La Moneda'nın öyküsü bir anlamda Şili tarihinin de öyküsü. İktidarın sembolü sayılan ve bu nedenle ele geçirildiğinde iktidarın da ele geçirileceği sanılan bu binanın adı darphane anlamına gelmekte ve gerçekten de o amaçla yapılmış. 18. yüzyılın ikinci yarısında, ünlü İtalyan mimarı J. Toesca'nın 25 yılda inşa ettiği bina, bağımsızlık savaşının başlamasından beş yıl önce, yani 1805'de kullanıma açıldı. İlk kez 1846'da Başkan Manuel Bulnes döneminde başkanlık sarayı olarak kullanıldı.

1818'de bağımsızlığına kavuşan Şili'de en başından beri ABD benzeri bir başkanlık sistemi oluşturuldu. İlk dönemin başkanları Latin Amerika'daki geleneğe uygun "caudillo"lardı daha çok. İktidar kavgası büyük toprak sahipleri ile limanlardaki ticaret burjuvazisi arasında geçiyordu. İngiliz çıkarları da bu kavgada belirleyici etken idi. 1886'da başkan seçilen Jose Manuel Balmeceda bu çıkar gruplarını tehdit eden liberal reformlar yapmaya kalkışınca iç savaş çıktı. Balmeceda 1891'de Başkanlık Sarayı'nda intihar etti. Daha sonraları Balmeceda ile Allende kaderi birbirine en fazla benzetilen başkanlar olacaktı.

Şili'nin ilk döneminde siyasal güçler, muhafazakarlar, liberaller ve radikallerden oluşuyordu. Bu yüzyılın başından itibaren sahneye önce Sosyalistler, sonra Komünistler, Troçkistler ve nihayet Küba Devrimi'nden sonra MIR (Devrimci Sol Hareket) de çıktı. Sol cuntacılık ve faşist hareket 1930'larda oldukça canlıydı. Yine bu yıllarda ortaya çıkan Falanjist hareketin içinde bugünün Hıristiyan Demokratları boy verdi. Şili politikasının ilginç yanlarından biri de, bu kadar bol partili bir arenada yürütülen başkanlık sisteminden dolayı, sık sık ittifaklar, cepheler kurulması ve siyasal uzlaşmaların kısa sürede sağlanabilmesi geleneğidir. Sol güçlerle burjuva partileri arasında kurulan ittifakların oldukça ilginç sonuçları doğdu. Örneğin Halk Cephesi ile iktidara gelen Başkan Videla, 1948'de Komünist Parti'yi yasakladı. Benzer bir durum da 1940'da koalisyondan çekilen Sosyalist Parti'nin başına gelmişti. "Yeni Dünya'nın Mussolinisi" diye anılan ve 1931'de halk ayaklanması sonucu devrilen diktatör General Ibanez ise 1952'de Sosyalistler'in bir bölümünün oylarıyla başkan seçilebildi.

1920'li ve 1930'lu yıllarda iktidar ve dolayısıyla La Moneda, onu aşkın kez el değiştirdi. Burjuva partileri, birbirlerine karşı birçok kez askerleri göreve çağırdılar. Ancak 1938'de Halk Cephesi'nin iktidara gelmesinden sonra, birçok kez davetiye çıkarılmasına rağmen ordu kışlasında kaldı ve Şili'nin o ünlü "demokratik gelenekleri" teşekkül etti. Karşılıklı uzlaşmalar içinde, sivil güçler birbirlerine karşı en son çare olarak askerleri çağırmama konusunda gizli bir anlaşma içinde oldular. Ancak Hıristiyan Demokratlar'ın lideri Frei 1973 yazın-

da bu anlaşmayı bozarak orduyu Allende'ye itaat etmemeye çağırdı. Ve ordunun bu daveti kabul etmesi sonucu, yalnız Şili'nin değil, dünyanın en kanlı darbe ve katliamlarından biri gerçekleştirildi. Bu olay Şili politikasında kesin bir kopuşu simgelemekteydi. 1930'lu yıllardan beri parlamento üyesi, siyasal uzlaşmalar ve manevralar ustası ve silah koleksiyonu meraklısı Başkan Allende, elinde Castro'nun kendisine armağan ettiği tüfekle ölürken, tarihin bir bölümüyle birlikte, La Moneda'nın öyküsü de bitiyordu. Pinochet La Moneda'yı topçu ve mitralyöz ateşine tuttu, uçaklarla bombalattı. İbret olsun diye La Moneda yıllarca onarılmadı. Çevresindeki parklar otopark yapıldı. Bir zamanlar başkanların La Moneda'nın balkonundan halka hitap ettiği Anayasa Meydanı da bugün sıkışık trafiğiyle alelade bir alana dönüştü. Pinochet yönetim merkezi olarak, Allende döneminde UNCTAD (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı) toplantısı için yapılan binayı kullandı. Ve uzlaşma konusunda usta olan Allende'ye, karşılık Pinochet, bugün hâlâ uzlaşmama konusunda direniyor. Allende işi yalnızca "akılla" götürmeye çalıştı, Pinochet ise yalnızca "kuvvetle".

KATOLİK BİR ANNEYLE MASON BİR BABANIN OĞLU

Salvador Allende Gossens*, 26 Haziran 1908'de, Şili'nin en önemli liman kenti olan Valparaiso'da doğdu. 11 Eylül 1973'de öldürüldüğü kanlı darbe harekatı da, açıkta bekleyen ABD gemilerinin ve kıyıda üslenen askerî uzmanların gözetimi altında, bu kentten başlatılmıştı. Odessa, Marsilya, Cenova, Barselona gibi dünyaya açılan bir kapıydı burası. Üst üste gelen teraslara kurulu evler, zigzaglı merdivenlerle birbirine bağlanır, kıyıya inilirdi. Tacirler, her ulustan tekneler, denizciler yanında Avrupa'nın son düşünceleri, merakla beklenen haberler, sanatçılar, yazarlar da buradan giriyordu ülkeye. Siyasi mültecilere çok sık rastlanırdı. Nikaraguali ozan Ruben Dario burada gümrük memuru olarak çalışmış, Che Guevara'nın dedeleri Arjantin'den kaçıp bu kente sığınmıştı. Pablo Neruda'nın dönüp dolaşıp geldiği sevgili kentiydi burası. Yeni Dünya'nın harikalarından sayılan bu kent, merdivenleri, özel yemekleri, parkları, depremleri, kadınları, sokak şarkıcıları, beyaz şarabı ile bütün Pasifik kıyısında ün salmıştı. Panama Kanalı açılmadan önce, yelkenliler döneminde tüm dünyanın denizcileri bu kentte buluşurdu.

Öte yandan Valparaiso, Şili işçi hareketinin merkeziydi. Sosyalist İşçi Partisi ve Şili İşçi Federasyonu'na bağlı devrimci sendikalar bu kentte kuruldu. ABD'li bahriyeliler buradan çıkartma yaptılar. Şili donanması burada ayaklandı. Dünya Sanayi İşçileri Birliği burada kök saldı. Iberya Anarşist Federasyonu militanları burada bombalar savurdu. İşte Allende'nin gençliği, kişiliği böylesi böylesi bir ortamda serpilecekti.

Salvador Allende'nin annesi Dona Laura, Fransız kökenli ve kiliseye sıkısıkıya bağlı koyu bir Katolikti. Babası Don Salvador ise tam tersine özgür. düşünceli, "Adalet ve Hürriyet" adlı serbest Mason locasına bağlı bir hukukçuydu. Masonluk Allende ailesinde bir gelenekti. Mason localarında kiliseye karşı radikal aydınlar biraraya gelirdi. Aile içinde "Çiço" diye anılan Salvador

* Latin Amerika'da çocuklar babalarının adı yanında, annelerinin de soyadını taşırlar. Gossens, Salvador Allende'nin annesi Laura Gossens Urike'nin soyadıdır. Böyleceçocuğun iki taraflı olarak hangi soylardan geldiği anlaşılmaktadır.

Çiço'nun (Allende, aile içerisinde bu şekilde çağrılırdı) küçükken en büyük hayali "husao" (sığır çobanı) olmaktı.

Allende ailesine göre Şili'de başkalarını sömürmeden ve kimseye boyun eğmeden yaşamayı sağlayacak iki meslek vardı: Doktorluk ve avukatlık. Aile meclisi Allende'nin geleneği sürdürmesini ve doktor olmasını kararlaştırdı. Ama Allende, Şili'de belli bir yaşta askere gitmek zorunlu olduğundan, tahsilini bölmemek için önce askere gitti. Askerliğini Vina del Mar'daki süvari alayında yaptı.

Salvador Allende (sağda) annesi, kız kardeşleri ve erkek kardeşiyle.

La Moneda Başkanlık Sarayı'nın giriş kapısının üstünde bulunan, kırmızı bakırdan yapılmış ülke haritasından ibaret Şili devlet armasının yanında şu sözler yazılıydı: "Akılla ya da kuvvetle." Küçük Çiço, Santiago belediye başkanı olan amcasıyla beraber bu sarayın önüne ilk geldiğinde büyük bir korkuya kapılıp içeriye girmek istemedi. Bunun üzerine, Şili'nin kalbi sayılan La Moneda'ya girmek istemeyen yeğenine sordu amcası: "Başkan olmak istemez misin?" Geleceğin Şili devlet başkanı küçük Allende şu cevabı verdi: "Hayır!"

Allende'nin büyük dedesi Don Ramon ve kardeşi Don Josė Maria General O'Higgins'in yanında İspanyollar'a karşı bağımsızlık mücadelesine katılmış, San Martin'e And dağlarında eşlik eden ünlü "Ölüm Süvarileri"nde çarpışmışlardı. Don Ramon Allende Garçes, savaştan sonra, Şili'nin ilk tıp fakültesini ve Santiago'daki San Vicente Hastanesi'ni kuran Doktor Vicente Padin'in kızıyla evlendi. Bu evlilikten 1845'de "Kızıl Allende" adıyla ün yapan Ramon Allende Padin doğacaktı. Radikal Parti'den parlamentoya giren "Kızıl Allende", sakalı ve görüşlerinden dolayı böyle anılırdı. Rahipler sınıfının ateşli karşıtıydı, kilise-devlet ayrımından, laik okullardan yanaydı. Şili'nin ilk laik okulunu kurmuş, başına kilisenin ağır baskılarına uğrayan aydınlanmacı Blas Cuevas'ı geçirmişti. Aynı zamanda iyi bir doktor olan "Kızıl Allende" Santiago'nun ilk doğumevini açtı. Halk Eğitimi Şurası başkanı olarak atandı. 1879'da Pasifik Savaşı başladığında parlamentodan istifa eden Ramon Allende Padin, cepheye gidip sağlık işlerini örgütlediği gibi, çatışmalara da katıldı. Gönüllü gittiği için ekonomik sıkıntı çeken ailesine Mason locası bakıyordu. Savaşta bedence çok yıpranan Kızıl Allende 40 yaşında öldüğünde, tabutunu taşıyanlar arasında Başkan Balmaceda ve daha sonra başkan olan Ramon Barros Luco da vardı. Kilise karşıtı, serbest görüşlü bir Mason, Doktor Ramon Allende Padin, oğluna ad olarak neden İsa peygamberin isimlerinden biri olan Salvador'u vermişti ve bu isim küçük Çiço'ya devrolunmuştu? Çünkü, Çiço'nun annesi gibi Bayan Allende Padin de koyu bir katolikti. Ama dedelerinin öyküleriyle büyüyen çocuklar, babalarının yolunu benimsiyorlardı çoğunlukla.

Allendeler konuksever, yaşama sevinciyle dolu neşeli insanlardı. Erkekler orta boylu, tıknaz, inatçı, kadınlar çok güzel, çekici ve zarifti.

ÖĞRENİM YILLARI

Küçük Salvador ilkokula babasının noterlik ve avukatlık yaptığı sınır kenti Tacna'da başladı. Burası Pasifik Savaşı sırasında Şilililer tarafından işgal edilmişti. Daha sonraları yapılan bir halk oylaması sonucunda buraları Peru'ya geri verilecekti. Bu özel durumundan dolayı Tacna'da büyük bir askerî garnizon bulunuyordu. Garnizon Komutanı Albay Carlos Ibanez del Campo'nun karısı Dona Rosa ile Çiço'nun annesi Dona Laura arkadaştı. (Albay Ibanez daha sonra Şili diktatörü olacaktı). Çiço okumaya çok düşkündü ve Tacna'daki okul ona birşey vermiyordu. Bu nedenle Ibanez'in tavsiyesiyle küçük Salvador, başkentteki Ulusal Enstitü adlı Gimnazyum'a gönderildi. Böylece 1918'de on yaşındayken amcası Don Ramon'a teslim edildi.

Bu dönemin büyük siyasal olayları, Meksika'daki ihtilal, I. Dünya Savaşı ve ardından gelen Rus ihtilali Şili'de de izleniyor ve büyük merak uyandırıyordu. Bu arada Şili toplumu da yoğun bir hareketlilik yaşıyordu. Ailenin erkekleri biraraya geldiğinde, ülkede yeni yeni başlayan sosyalist örgütlenmelere ve yoksullara yönelik baskılar eleştirilirdi. Bu arada İngiliz sermayesi ile ortak "pelucone"lerin, (İspanyol döneminden bu yana tutuculara verilen isim) "roto"lara, (halkın yoksul kesimlerine ve işçilere yüzyıl başında verilen isim) hiçbir hak tanımadıkları, bunun Fransa'daki "sans culotte"lerinki gibi bir patlamaya yolaçabileceğinden sözederlerdi. Santiago belediye başkanı olan ve başkentte çok sevilen amcası Don Ramon sohbetlerinde, İngiliz-Şili Elektrik Tramvay Şirketi vergi borcunu ödeyemeyince, kentin kaldırımlarını yapma imtiyazının şirketin elinden nasıl alındığını anlatırken, Çiço'nun aklına sınır kenti Tacna'da babasından dinledikleri gelirdi. Dedesi Kızıl Allende'nin arkadaşı Başkan Balmaceda, kuzeydeki Iquique kenti yakınlarındaki güherçile madenlerini millileştirmeye kalktığında İngiliz sermayesi ile içli dışlı olan bankerler ve "peruklular" (tacirler) askerleri kışkırtarak iç savaşa yol açmamışlar mıydı? Babası Don Salvador, şimdi güherçile sanayisinin merkezi olan bu kente yerleşmişti. Iquique, bir zamanlar İngiliz kapitalisti Albay John Thomas North'un krallığı gibiydi. Ve bu krallık sarsıldığında, Prusyalı zabit Körner'in stratejistliği altında ayaklanan askerler ona tahtını iade etmişlerdi. 1891'de Balmaceda'nın intiharıyla biten bu içsavaştan sonra, başkanlık koltuğuna isyancıların başı Amiral Montt kurulacaktı. Yine bu kentte, gösteri yapan maden işçilerine askerler ateş açmış ve iki binden fazla insan ölmüştü.

1922'de babası bu kez Iquique'den Valparaiso'ya göçtü. 14 yaşındaki Çiço da liseye orada devam etmek üzere doğduğu kente geldi. Şiir yazdı, politikayla ilgilendi. Bu renkli kentte yaşamaktan çok hoşnuttu. Çiço, evlerinin yakınında çalışan kundura tamircisi Juan Demarchi ile tanıştı. Demarchi onun dikkatini yepyeni bir dünyaya, sosyal ütopyalar, sınıf kavgaları dünyasına çekti. Bir İtalyan anarşisti olan Demarchi'ye göre özgürlüğe erişmek için bertaraf edilecek en büyük kötülük devletti. Latin Amerika'da Bolşevikler "maksimalist" (yani en fazlayı isteyen) diye adlandırılırdı. Bundan dolayı Demarchi onları düşünce yoldaşı sayıyor, Bolşevikler'in başarılarını heyecanla anlatıyordu. Allende daha sonraki yıllarda, bu arkadaşlığı şöyle anlatıyordu: "Lisede ders bitince bizim anarşistle sohbete giderdim. Benim ideolojik gelişimimi çok etkiledi. Altmışını geçtiği halde çok iyi anlaşırdık. Bana satranç öğretti, tartıştı. Bakunin, Kropotkin, Lafargue, Recabarren, İtalyan anarşisti Malatesta, Şilili demokrat Bilbao ve İspanyol sosyalisti Pablo Iglesias'ın kitaplarını verdi."

Salvador Allende'nin dedesi Ramon Allende Padin. Radikal Parti'den Parlamento'ya giren Ramon Allende, sakalı ve görüşlerinden dolayı "Kızıl Allende" diye çağırılırdı. Rahipler sınıfının ateşli karşıtıydı. Kilise-devlet ayrımından, laik okullardan yanaydı, Şili'nin ilk laik okulunu kurmuş, başına Kilise'nin ağır baskılarına uğrayan Blas Cuevas'ı getirmişi. Aynı zamanda iyi bir doktor olan "Kızıl Allende", Santiago'nun ilk doğum evini açtı. 1879'da Pasifik Savaşı başladığında Parlamento'dan istifa eden Ramon Allende Padin, cepheye gidip sağlık işlerini örgütlediği gibi, çatışmalara da katıldı.

1922 yılında Rancagua'da toplanan Sosyalist İşçi Partisi IV. Kurultayı, Luis Emilio Recabarren'in önerisi üzerine III. Enternasyonal'e katıldı ve Şili Komünist Partisi oluştu. Allende'nin dikkatini sosyalizme çeken nedenlerden biri de dönemin sosyal çalkantılarıydı. Arjantin, Brezilya ve Meksika'da işçi ve öğrenci hareketleri yükseliyordu, Avrupa'da taçlar devriliyor ve imparatorluklar dağılıyordu. Şili'de ise savaşın bitimiyle güherçile fiyatları düşmüş, işsizlik ve sınıf çatışmaları artmıştı. 1921 Şubatı'nda askerî birlikler Antofagosta kentinde bir işçi mitingini başmış, 500'den fazla insanı öldürmüştü. 1924 yılında ölen Sosyalist İşçi Partisi lideri Recabbaren'den bütün Şili'de olduğu gibi, Allende'lerin evinde de sözedilirdi. *El Despertar de los Trabajadores* (Emekçilerin Uyanışı) adlı dergiyi 1912'de çıkarmaya başlayan Recabarren, 1906 yılında parlamentoya seçilmişti. İncil'e el basıp, haçı öpmeyi reddettiği için milletvekilliği iptal edilmiş, hapsedileceğini anlayınca Şili'yi terketmek zorunda kalmıştı. Ama birkaç yıl sonra dönerek Sosyalist İşçi Partisi'ni örgütledi ve sendikaları Şili İşçi Federasyonu altında birleştirdi.

1921 yılının çatışmaları arasında Liberal Parti'den Arturo Alessandri, politika sahnesine çıktı; oligarşiye saldırdı, özgürlükleri koruyacağını, işçilerin durumunu düzelteceğini, Kilise ile devleti ayıracağını vaadetti. Radikal ve Liberal Partiler yanında Sosyalist İşçi Partisi de Alessandri'yi destekledi. Çiço'nun babasının arkadaşı olan Alessandri (Tarapaca Aslanı), Şili'de "reformist" olarak yola çıkıp, işçilerin üzerine

Allende'nin ailesinden devraldığı miraslardan biri de Masonluk'tu. Masonlar'la ilişkisi bütün hayatı boyunca devam edecekti. Şili'de Masonluk geleneğinin güçlü olmasının nedenlerinden biride, İspanyol sümürgeciliğine karşı verilen bağımsızlık mücadelesinde Mason localarının önderlik etmesiydi. Ailenin diğer bir özelliği ise, geleneksel bir ilericilik ve "laisizm" yanlılığıydı. Allende (sağda), avukat olan babası ve ailenin politikayla ilgili olmayan ender fertlerinden biri olan ağabeysiyle.

ateş açtıran başkanların öncülüğünü yaptı. Çiço'nun babası kendisini eleştirdiğinde, "Salvador sen romantiksin, söz vermek başka, La Moneda'da oturmak ve halkı yönetmek başka" demiş ve şöyle devam etmişti: "Peruklular herşeye egemen... iktidarı yitirmek istemiyorum."

1924 yılında Çiço liseyi üstün başarıyla bitirdi. Spordan hoşlanan, güçlü, enerjik, inatçı ve yaşama sevinciyle dolu olan genç bir adamdı artık. Gençler arası dekatlon ve yüzme yarışmalarında birinci olan Çiço, öte yandan politikayla olan ilgisini de sürdürüyordu.

Şili'de insana, başkalarını sömürmeden ve kimseye boyun eğmeden, bağımsız yaşamayı sağlayacak iki meslek vardı. Doktorluk ve avukatlık. Aile meclisi Çiço'nun geleneği sürdürmesini ve doktor olmasını kararlaştırdı. Ama Şili'de belli bir yaşta askere gitmek zorunlu olduğundan, tahsilini bölmemek için önce askere gitti. Askerliğini Vina del Mar'daki süvari alayında yaptı. Çiço'nun Şili ordusundaki Prusyavari kör disiplini benimsemeyeceği açıktı. Bir haksızlığı eleştirdiği için bir süre hapsedildi. Bu arada, ordu içindeki orta tabaka kökenli, demokrat eğilimli subayların varlığını keşfetti. Bunlardan biri, İrlandalı bir doktorun oğlu olan Albay Marmaduke Grove, aile arasında çok sevilirdi. Çiço'nun kızkardeşi, Albay'ın kardeşi Eduardo ile evliydi. Dostlarının yalnızca Albay diye andığı Don Marma, Çiço'nun babasıyla sosyal reformlarla ilgili sohbetler yapardı.

ŞİLİ'DE SİYASAL PARTİLER

SAĞ PARTİLER:

Partido Conservador Unido (Birleşik Muhafazakar Parti) ve *Partido Liberal* (Liberal Parti): Şili'nin bu en eski iki partisi 1823'te bağımsızlık kahramanı O'Higgins'in çekilmesinden sonraki iktidar mücadeleleri içinde doğdu. Muhafazakar Parti toprağa bağlı olagarşinin, eski sömürgeci ailelerin ve büyük toprak sahiplerinin partisiydi. Burjuvazinin hızlı gelişmesi ise Liberal Parti'yi yaratmıştı. Özellikle 1930'lardan sonra iki parti sıkı bir ittifak içine girdiler ve Halk Cephesi yönetimlerinde bile Kongre'yi denetimleri altında tutabildiler. Tabanları gittikçe eriyen iki parti 1965'te birleşerek "Partido Nacional"ı; (Ulusal Parti) oluşturdular. Bu parti, bugün Pinochet ile işbirliği yapmaya açık bulunuyor. 1982'de Hıristiyan Demokratlar'la Pinochet arasında diyalog sağlamaya çalışan İçişleri Bakanı Jarpa bu partiydi. Ulusal Parti, maden şirketlerinin, sanayici ve bankacıların, toprak sahibi aristokrasinin çıkarlarını temsil etmekteydi. 1970 başkanlık seçimlerinde bu partinin adayı olan Jorge Alessandri oyların yüzde 34.9'unu almıştı. Ulusal Parti bu yükselişin ardından, 1971 seçimlerinde oyların ancak yüzde 18'ini kazanabilmişti.

SOL PARTİLER

Partido Socialista (Sosyalist Parti): 1933'de birçok sosyalist, devrimci parti, eğilim ve grubun birleşmesinden oluşan Sosyalist Parti (SP), kuruluş bildirgesinde işçi konseylerini, üretim araçlarının kollektifleştirilmesini, Latin Amerika ülkelerinin siyasal ve ekonomik birliğini vb. savunuyordu. Marksist, sosyal demokrat, anarko-sendikalist, Troçkist birçok eğilimin yer aldığı Sosyalist Parti, kıtada kitle tabanına sahip tek sosyalist partiydi. İç tartışma ve bölünmeler nedeniyle güç kaybeden SP, 1956'dan sonra Salvador Allende öncülüğünde yeniden toparlandı. 1948 sonrasında Titoizm'in etkilerini taşıyan SP, 1959'dan sonra Castroizm'den de etkilendi. Parti tabanında MIR'a (Devrimci Sol Hareket) sempati besleyen unsurlar vardı. SP'nin güçlü olduğu kesimler, maden bölgeleri, bazı tarımsal bölgeler, öğrenciler ve aydınlardı. 1970'de oyların yüzde 14'ünü alan SP, Allende'nin başkan olmasının etkisiyle 1971 seçimlerinde oy oranını yüzde 23'e çıkardı. Pinochet darbesinden sonra SP birçok gruba bölündü. Bir bölümü Hıristiyan Demokratlar'la, diğer bölümü ise Komünist Parti ile ittifak kurarken, bazıları da MAPU (Birleşik Halkçı Eylem İçin Hareket) ve IC (Hıristiyan Sol, ile birlikte "Converogencia Socialista" içinde yeraldılar.

Partido Comunista de Chile (Şili Komünist Partisi): 1922'de kurulan Komünist Parti (KP), 1912'de Luis Emilio Recabarren'in kurduğu Sosyalist İşçi Partisi'nin devamıydı. 1880'lerden sonra yükselen işçi hareketinde önceleri anarko-sendikalist eğilim egemendi. Özellikle sendikal faaliyet alanında yoğunlaşan KP, 20'li yıllardan itibaren birçok kez yasaklanmasına rağmen, işçiler arasında kök salmayı becerdi. Daha sonraları da tarım işçileri arasında örgütlendi. 1946'da Liberaller ve Radikaller'le birlikte koalisyon hükümetine katıldı. 1948'de yeniden yasaklanan parti, Proletarya Partisi gibi adlar altında faaliyet göstermeye devam etti. 1971'de partinin aldığı oy oranı yüzde 17'ydi (1911'de yüzde 11,5). Allende döneminde MIR'a çok sert eleştiriler yönelten KP, bugün, MIR ve Sosyalist Parti'nin bazı gruplarıyla birlikte MDP'yi (Demokratik Halk Hareketi) oluşturdu. KP bugün Pinochet diktatörlüğü karşısında, silahlı mücadele dahil her yönteme başvurulmasını savunmaktadır.

Unidad Popular (Halk Birliği): Bu birlik içinde SP ve KP

ÜNİVERSİTE YILLARI

1926'da Çiço başkentte tıp öğrenimine başladı, aynı zamanda da politikaya. Diğer Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi, Şili'de de üniversite öğrencileri siyasal mücadeleye en aktif biçimde katılma geleneğini sürdürmekteydiler. Şili'de siyasal hayat daima fırtınalı olmuştur.

1918'de kıtadaki bütün yüksek okulları öğrenci gösterileri dalgası kapladı. Üniversitede reform yapılması talep ediliyordu. Öğrenciler yönetime katılmak ve gerici profesörlerle, papazların okullardan uzaklaştırılmasını istiyorlardı. Üniversitelerin yapısı demokratikleşmeli ve diktatörlerin keyfiliğinden kurtarılmalıydı.

Santiago'da gençlik hareketini Öğrenci Federasyonu yönetiyordu. Salvador Allende de kısa bir süre öğrenci hareketinin liderleri arasında yer aldı. Tıp Fakültesi öğrencilerinin başkanı, Üniversite Konseyi üyesi ve Öğrenci Federasyonu ikinci başkanıydı. Sol eğilimli öğrenci örgütü "Avance" (İleri)nin önderliğini yapan Allende, bir boykotu yönettiği gerekçesi ile okuldan uzaklaştırılacaktı.

Üniversite yıllarında Allende'yi çok yoğun bir faaliyet içinde buluyoruz. Babası Dol Salvador, yalnızca kızlarının eğitim masraflarını karşılayabiliyordu. Çiço'nun enerjisi hem eğitimini sürdürmeye, hem politik faaliyet göstermeye, hem de geçimini sağlamak için çalışmaya yetmiyordu. İşçiler için bir akşam okulu açma projesine katılmıştı. Burada sosyal tıp dersi veriyordu. Öte yandan patoloji ve anatomi kürsülerinde ve aynı zamanda stomatoloji bölümünde asistanlık yapmaktaydı. Daha sonra acil yardım ve psikiyatri kliniklerinde çalıştı. Binlerce insanın dert ve acılarıyla, yoksulluklarıyla yüzyüze geldi. Bu yaşam deneyimi Salvador Allende için ikinci bir üniversiteydi.

Allende'nin düzenlediği "Avance" örgütünün toplantılarında Marksist klasikler tartışılırdı. Allende bu toplantılarda ve hazırlanan yazılarda, politik metinler yanında edebiyat klasiklerinden, pek tanınmamış şairlerden de alıntılar yapardı. Bu dönemde, kendisinden dört yaş küçük olan Pablo Neruda'nın 1924 yılında yayınladığı *Yirmi Aşk Şiiri* ve *Umutsuz Bir Şarkı* adlı kitabını hiç elinden düşürmezdi.

Allende'nin ailesinden devraldığı miraslardan biri de Masonluk'tu. Masonlar'la

---

dışında, Radikal Parti, Sosyal Demokrat Parti, Hıristiyan Demokratlar'ın gençlik kesiminden kopan MAPU (Birleşik Halkçı Eylem İçin Hareket) ve API (Halkçı Eylem İçin Bağımsız Hareket) gibi merkez ve merkez-sol parti ve gruplar da yer alıyordu. 1970'de kurulan ilk kabinede üyelikler koalisyon ortakları arasında dağıldı. Komünistler, Çalışma, Kamu İşleri ve Maliye Bakanlıkları'nı; Sosyalistler, Dışişleri, Konut İşleri ve İçişleri Bakanlıkları'nı; Radikaller, Savunma, Eğitim ve Madencilik Bakanlıkları'nı; MAPU, Tarım Bakanlığı'nı; Sosyal Demokratlar, Sağlık ve Toprak İşleri Bakanlıkları'nı; API, Adalet Bakanlığı'nı aldı. İktisat Bakanlığı'na ise, bağımsız ama sol eğilimli olan, iktisatçı Sergio Vuskovic getirildi.

MERKEZ PARTİLER

Partido Radical (Radikal Parti): Radikal Parti (RP) 1861'de kuruldu. Uzun yıllar Şili'nin en büyük ve en önemli partisi konumunda kaldı. 1888 yılında yapılan kongrede benimsenen programda, devletle kilisenin ayrılması, zorunlu ve laik ilk öğrenim sistemi, kadınların yasal haklarının genişletilmesi amaçlanıyordu. Partiye genellikle orta sınıftan unsurlar egemendi. Radikal Parti sürekli olarak ikircikli ve oportünist politikalar izledi. Bazen sol partilerle sol sloganlar altında ittifak kurarken bazen de Muhafazakarlar ve Liberaller'le ittifak içine girdi. Radikal Parti'nin egemen olduğu Halk Cephesi hükümetlerinde, bazı reformlar dışında toplumsal alanda önemli bir değişiklik gerçekleştirilemedi. Unidad Popular'a katılma konusu partinin bölünmesine neden oldu. 1965'te yüzde 13 oy alan RP, 1971 seçimlerinde yüzde 8 oy aldı.

Partido Democrata Christiano (Hıristiyan Demokrat Parti): Şili'nin en genç partilerinden sayılan, ama 1964, 1965 ve 1971 seçimlerinde en büyük oy oranına ulaşan Hıristiyan Demokrat Parti'nin (PDC) kökleri 1930'lara uzanır. Bu dönemlerde Kilise Muhafazakar Parti'yi desteklemekteydi; Ulusal Falanj (Falange National) içinde toplanan Katolik gençlik hareketi ise Muhafazakar Parti'den koptu. 1957'de Eduardo Frei'ın öncülüğünde Ulusal Falanj, Hıristiyan Demokrat Parti'ye dönüşür. Marksist ve faşist çözümlere karşı çıkan PDC, kendisini Hıristiyanlığın toplumsal ilkelerinin uygulayıcısı olarak sunar. 1958 seçimlerinde Eduardo Frei üçüncü gelerek 255 bin oy alır. 1954 seçimlerinde ise Frei, mutlak çoğunlukla başkanlık seçimini kazanır. Hıristiyan Demokratlar bu seçim zaferinden sonra sendikal örgütlenmeye giderler, ancak başarı sağlayamazlar. (Hıristiyan Demokratlar Pinochet döneminde sendikal hareketin öncülüğünü alarak, ulusal protesto günlerinin düzenlenmesinde önemli rol oynayacaklardır.)

1964'te Frei'ın Hükümeti'nde genç avukatlar, sanayiciler ve teknokratlar yer alıyordu. Bir dizi reformlarla yürütmenin gücü artırıldı, okuma yazma bilmeyenlere oy hakkı tanındı. Toprak reformu başlatıldı. Madenlerde kısmi bir milleleştirmeye gidildi ama, Şili'deki Amerikan çıkarları ciddi biçimde tehdit edilmedi.

1965'te Hıristiyan Demokratlar'ın aldığı yüzde 42'lik oy oranı, sağın desteğinin azalması sonucu 1969'da yüzde 31'e düştü. 1971 seçimlerinde ise yüzde 26 oy alan PDC yine Şili'nin en büyük partisi olma konumunu korudu. Hıristiyan Demokratlar'ın bütün reform vaad ve projelerine karşın gelir dağılımında önemli bir düzelme sağlayamamaları, sendikalara uygulanan baskılar, ücretlerin dondurulması, toprak reformunun çok yavaş yürümesi parti içinde bölünmeye yolaçtı. Partiden ayrılan bir grup (MAPU), Allende'nin Halk Birliği'ne katıldı. Öte yandan partinin sol kanadına bağlı Tomic'in programından ürken orta sınıfın ve Katolik yandaşların bir çoğu 1970 başkanlık seçimlerinde Alessandri'yi destekledi. Partiden 1971'de kopan "Izquerida Christiano" (IC-Hıristiyan Sol) grup da Alende'nin Halk Birliği'ne katıldı. Hıristiyan Demokratlar'dan kopan MAPU ve IC gibi gruplar, daha çok köylüler, öğrenciler ve işçiler arasında yandaş bulmaktaydı.

Bugün Pinochet rejimine karşı mücadele yürüten burjuva partileri Hıristiyan Demokratlar'ın öncülüğündeki "Alienza Demokratia" (Demokratik İttifak) içinde yer alıyorlar. Bu Demokratik İttifak'a, PDC dışında Sosyal Demokratlar, SP'nin bazı fraksiyonları ve Demokratik Cumhuriyetçi Halk Savunucuları da katılmakta. □

"Carabinero"ların babası Albay Carlos Ibanez del Campo. 1925 sonlarında iktidarı ele geçiren Ibanez, polisi İtalyan modeline göre düzenledi. Mussolini'den uzmanlar istedi. Ordu bünyesinde toplumsal hareket ve isyanlara karşı kullanılmak üzere "carabinero"ları oluşturdu. Bu "hizmeti" ona, "Şili'nin Mussolinisi" ünvanını kazandırdı. Daha sonra general olan Ibanez, Şili politik tarihinin çeşitli dönemlerinde değişik rollerde görünecekti.

ilişkisi bütün yaşamı boyunca sürdü. Şili'de Masonluk geleneğinin güçlü olmasının nedenlerinden biri de, İspanyol sömürgeciliğine karşı verilen bağımsızlık mücadelesine Mason localarının önderlik etmesiydi. Öte yandan Bolivar ve Sucre de serbest Masonlar'dandı. Ailenin diğer bir özelliği ise, geleneksel bir ilericilik ve "laisizm" yanlılığıydı. Allende bunu şöyle anlatır: "Geçen yüzyılda Şili'de muhafazakarlığa karşı çok şiddetli bir mücadele verildi. Muhafazakarlar her türlü ilerici harekete, bu arada laik eğitime karşıydılar. Bütün amcalarım ve babam Radikal Parti'nin militanlarıydı." Kısaca "ilericilik", politikaya katılmak, Masonluk bir anlamda Allende ailesinin tutkuyla bağlı oldukları geleneklerini oluşturuyordu.

ŞİLİ'DE DARBELER ZİNCİRİ BAŞLIYOR

Şili'de eylül ayı bağımsızlığın kazanıldığı aydır ve başkanlık seçimleri de genellikle bu ayda yapılır. Ve elbette birçok darbe de bu ayda düzenlenecekti, geleneklere uygun olarak... 11 Eylül 1973 Pinochet darbesi gibi...

Başkan Alessandri 1 Eylül 1924'te askerî bir cunta tarafından devrildi. Cuntanın ömrü sadece 4 ay sürdü. Cunta üyeleri aralarında anlaşamamış, bir hükümet programı bile oluşturamamışlardı. Birçok cunta deneyiminde görüldüğü gibi, subayların bir bölümü gerici bir diktatörlükten yanayken, diğerleri "reformların" yapılmasını istemekteydi. Sonunda sağ grup ağır bastı ve bir zamanlar küçük Allende'nin Santiago'daki Ulusal Enstitü'nün orta kısmında okumasına olanak sağlayan Albay Carlos Ibanez del Campo, 25 Ocak 1925'te iktidarı ele geçirdi. Ancak muhalefetin yoğun baskısını yatıştırmak için iktidarı tekrar Alessandri'ye devretti, kilit konumdaki Savaş Bakanlığı'nı ise elinde tuttu.

Alessandri, bir anayasa reformu ile başkanın yetkilerini artırdı. Ilerici kesimin çoktan beri talep ettiği ve kendisinin de Liberal Parti adayı olarak 1921'de seçilmeden önce vaad ettiği üzere, din-devlet ayrımını gerçekleştirdi. 1925 sonbaharındaki başkanlık seçimlerini Ibanez'in kuklası sayılan Emiliano Figueroa kazandı, ama ipler hırslı albayın elindeydi. Kısa süre sonra bozuştular ve Ibanez bütün iktidarı kendi tekelinde topladı.

Artık general olan Ibanez, polisi İtalyan modeline göre düzenledi. Mussolini'den uzmanlar istedi. Ordu bünyesinde toplumsal hareket ve isyanlara karşı kullanılmak üzere özel bir vurucu güç olarak "carabinero"ları oluşturdu. Komünist Parti yasaklandı. Orduda subaylar arasında büyük Marmaduke Grove de vardı. Ibanez bir yandan da sosyal demagojiye dayalı bir politika yürüttü. Yeni bir iş yasası ve toplumsal güvenlik yasası çıkardı. İşçiler için faşist "dopolavoro" örneğine uygun "halk evleri" kurdurdu. Görünürde boş zaman değerlendirmesine yönelik olan bu halk evleri, "komünizm virüsünü" temizlemeyi amaçlıyordu aynı zamanda.

Ibanez, 1927'de yeni başkanlık seçimlerini düzenlerken kısmi af çıkardı ama, Komünistler'in başkan adayını derhal sürgüne yolladı ve tek aday olarak kaldı. Böylece "yasal" başkan olmuş oldu. Ibanez döneminde Amerikan sermayesi, İngiliz sermayesine oranla daha öncelikli bir konum kazandı. Aslında Panama Kanalı'nın açılmasından bu yana Amerikan sermayesinin güneye akışı hızlanmıştı. Çünkü kanaldan sonra ABD'yle, Atlantik kıyısı ve Şili arasındaki yol yarı yarıya kısalmıştı. Şili'nin maden ihracatı da gittikçe daha fazla ABD'ye yönelmeye başlamıştı. Ibanez döneminde güherçile sanayii ve bakır üretimine Amerikan şirketleri egemen olurken, Şili'de elektrik üretim ve dağıtımı 99 yıllık bir imtiyaz anlaşmasıyla ITT'ye devroldu. 1913'de 15 milyon dolar olan ABD yatırımları, 1930'da 729 milyon dolara ulaşmış, ABD yatırımlarında Şili, Küba'dan sonra ikinci sırayı almıştı.

1929 Krizi Şili'yi ekonomik ve siyasal açıdan adeta bir deprem gibi sarstı. Üç yıl boyunca iktidar onun üstünde el değiştirdi. Fabrikalar kapandı. Şili'nin ihracatı büyük bir hızla geriledi. İşsizlerin sayısı 200 bini buldu.

Ibanez'in Amerikan yanlısı politikası, Şili burjuvazisinin geleneksel olarak İngiltere'ye bağlı kesimlerinde hoşnutsuzlukla karşılandı. Alessandri ve diğer burjuva politikacıları Ibanez'i bir komployla iktidardan uzaklaştırmak istediler. Albay Marmaduke Grove'yi yanlarına çektiler ve albay sürgünde bulunduğu Arjantin'den uçakla Valparaiso'ya indi. Oradaki garnizonda ayaklanma çıkarma niyetindeydi ama, uçak daha yere iner inmez carabinerolar tarafın-

dan tutuklandı ve on yıla mahkum oldu; alelacele Şili'nin en güneyindeki adalardan birine sürgüne gönderildi. Allende'nin kızkardeşi ile evli olan Eduardo Grove de oraya sürüldü. Bütün gazetelerin manşetleri Arjantin'den "kızıl" uçağıyla gelen Don Marma'dan (Albay Marmaduke Grove) bahsediyordu...

Allende, Ibanez dönemindeki yaşantısını şöyle özetler: "Ibanez diktasının gerçekten yumuşak bir dikta olduğu söylenebilir. Karmakarışık bir yönetim, çorba gibi bir ekonomik durum karşısında, her zaman olduğu gibi öğrenci örgütleri diktatöre karşı eyleme geçme zorunda kaldılar. Bu öğrenci hareketlerine ben de katıldım. Bu nedenle üniversiteden atılarak tutuklandım." Bu olaylarda carabineroların açtığı ateş sonucu bir öğrenci ölecek, olaylar daha da büyüyecekti. Bu dönemde Allende, hükümet aleyhtarı gösteriler düzenlemeye devam etti.

Gösterilerin önü alınamayınca 24 Temmuz 1931'de Ibanez, üniversitede kesin temizlik yapılmasını emretti. Askerî birlikler üniversite binalarına doğru taarruza geçti. Birçok öğrenci öldüğü halde üniversiteyi ele geçiremediler. 27 Temmuz'da öğrencilerin imdadına, genel grev çağrısı yapan Şili İşçi Federasyonu yetişti. General Ibanez hiçbir siyasal güçten destek alamayınca, genel grevden önceki gece, yerine akrabası olan Senato Başkanı Pedro Opaso'yu bırakıp kaçtı.

Diktatörün kaçışı ülkede coşkuyla kutlandı. Herkes sokağa dökülünce, Ibanez'in yerini bıraktığı Opaso da paniğe kapılıp, 24 saat geçmeden La Moneda'yı terketti. Bu kez La Moneda'ya, Ibanez kabinelerinden birinde içişleri bakanı olan aşırı sağcı Juan Esteban Montero el koydu ve sonbaharda başkanlık seçimlerinin yapılacağına dair söz verdi. Aday olabilmek için 22 Ağustos'ta Başkanlık Sarayı'nı terketti ve iktidar dizginlerini aşırı sağcı Manuel Trucco'ya teslim etti.

Ekonomi iflas etmiş gibiydi. Dış borçlar 4.5 milyar pesoya yükselmişti. Devlet kasası bomboştu. Trucco Hükümeti tasarruf amacıyla bahriyelilerin maaşlarının yüzde 30 oranında azaltılmasını kararlaştırdı. Uzun bir kıyı ülkesi olan Şili'nin nisbeten büyük bir filosu vardı: 35 gemi ve 14 bin kişilik bir kuvvet. Maaş kesintisi kendiliğinden bir bahriyeli ayaklanmasına yol açtı. Coquimbo, Talcahuano ve Valparaiso'da denizciler subaylarını hapsettiler ve "Mürettebat Karargahı" adlı bir devrim komitesi kurdular. Ve komite, maaş kesintisinden vazgeçilmesi dışında şeyler de istedi: Tarım reformu, ülkeden yabancı tekellerin kovulması, ordunun demokratikleştirilmesi gibi...

Paçası tutuşan hükümet, alelacele sıkıyönetim ilan etti. Hükümete sadık birlikler bahriyelilerin üzerine sürüldü. Bu arada

aşırı sağ örgütler "Sivil Muhafızlar" adı altında, 15 bin kişilik bir güç oluşturdular. Sivil Muhafızlar'ın isyanları bastırmak, sendikaları dağıtmak ve solcuları haklamak gibi amaçları vardı. Ancak denizciler, toplumun diğer kesimlerinden tecrit olmuş bir durumdaydılar. Bu nedenle halkın hoşnutsuzluğu ile bütünleşemediler. Genel grev çağrılarına uyulmadı. Öğrenci hareketi ise kendi içindeki tartışmalarla uğraşıyordu. Bu arada Allende "reformist" görüşlerinden dolayı "Avance" grubundan çıkarılmıştı.

4 Ekim'de sıkıyönetim altında başkanlık seçimleri yapıldı. Üç aday vardı: Radikal Parti'den Juan Esteban Montero, Liberaller'den Arturo Alessandri Palma, Komünistler'den Elias Lafferte. Resmi çevrelerin desteğiyle Montero kazandı. 4 Aralık'ta göreve başladı. Komünist Partisi yasaklandı ve tutuklamalar sırasında 29 kişi öldürüldü.

Allende bu dönemde bir yandan öğrenci hareketinde görev alırken, bir yandan da yarım kalan tıp öğrenimini tamamlamaya çalışıyordu. Babasının hastalanması aileyi ekonomik olarak zor duruma sokmuştu. Valparaiso'da bir hastanede ihtisasa başladı.

ONİKİ GÜNLÜK BİR SOSYALİST CUMHURİYET

1930'ların kriz ortamında Şili'de "sosya-

1929 krizi Şili'yi ekonomik ve siyasal açıdan adeta bir deprem gibi sarstı. Üç yıl boyunca iktidar onun üstünde el değiştirdi. Fabrikalar kapandı. Şili'nin ihracatı büyük bir hızla geriledi. İşsizlerin sayısı 200 bini buldu, yoksulluk arttı.

İsveçli gazeteci Arthur Lundvist Şili'yi şöyle tanımlıyor: "Her Şilili'nin, özellikle de Santiagolular'ın içinde adeta kaynayan bir volkan, bir huzursuzluk vardır. Avrupalı ve Kızılderili, Şilili ve dünya vatandaşı, doğa çocuğu ve uygar bir insan olmak, aynı anda hepsini birden olmayı istemek. Hayatta hoşnutsuzluk ve acizliğin bilincinde olmak. Toprakla teknik ilerleme, kırlardaki yazla kentlerdeki kış, tekillikle topluluk olma arasındaki çelişkiyle doludur Şilili'nin yüreği."

lizm" kelimesi, kapitalizmin almaşığı olarak büyük bir popülerlik kazanmaya başladı. Bu sıralarda yalnız Marx, Engels ve Lenin'in yapıtları değil, İspanya'da basılan Troçki ve Bukharin'in yapıtları da yaygın biçimde okunuyordu. Sosyalizmin popülerlik kazandığı bu dönemde, yığınla sosyalist grup ve particilik oluştu. Bunlardan bazıları, "Accion Revolucionarie Socialista" (Sosyalist Devrimci Hareket), "El Partido Socialista-Marxista" (Sosyalist-Marksist Parti), "Orden Socialista" (Sosyalist Düzen), "El Partido Socialista Unificado" (Birleşik Sosyalist Parti) ve "Nueva Accion Publica"-ydı (Yeni Halk Hareketi). Matte Hurdato önderliğindeki bu sonuncu grubun üyeleri arasında, Ibanez'in devrilmesinden sonra sürgünden dönen ve yeniden orduya alınan Albay Marmaduke Grove de vardı.

Albay Marmaduke, Santiago yakınlarındaki El Bosque hava üssünün komutanlığına getirilmişti. Son on yıl içinde halktan dostlar edinmiş, sosyalist olduğunu açıkça belirtmeye başlamıştı. Albay, farklı grupları Montero yönetimi karşısında birleştirecek ortak bir nokta aramaktaydı. 3 Haziran 1932'de savaş bakanı, Grove'nin üs komutanlığından alınmasını emretti. Grove'nin cevabı ise devrimci bir cunta oluşturmak oldu. Sosyalist bir hükümet ilan etti. Cunta, hava kuvvetleri ve Santiago'daki birliklerce desteklendi. Liberallerin önderi Alessandri'nin de destek vermesinden sonra La Moneda'yı kuşatan Grove, Montero'ya burayı terketmesini emretti.

Oniki gün süren Sosyalist Cumhuriyet, ülkede gıda maddelerinin dağılımını kontrol altına alacağını, petrol, tütün ve şeker üretimi için devlet şirketleri kuracağını, bankaları sosyalleştireceğini, yabancı sermaye baskısına son vereceğini ilan etti. SSCB ile diplomatik ilişki kurulmasını kararlaştırdı. Bahriyeliler ve diğer siyasi tutuklular için af ilan edildi. Bu arada bazı yasalar çıkarıldı. Örneğin 520 sayılı Yasa, devlete kitlelerin temel ihtiyaç mallarını üreten işletmelere el koyma hakkını tanıyordu. Sonradan unutulan bu yasayı kırk yıl sonra Allende uygulayacaktı.

Şili'deki Sosyalist Cumhuriyet ABD ve İngiltere tarafından olumsuz karşılandı. Sol kanattan, işçi, köylü konseyleri oluşturulması, halkın silahlandırılması gibi öneriler gelirken, hükümet içinde görüş ayrılıkları başgösterdi. 12 Haziran'da istifa eden Carlos Davila, 16 Haziran'da yeni bir darbe düzenledi. Grove ve Matte Hurdato tutuklandı. Sosyalist Cumhuriyet, af dışında, programındaki hiçbir şeyi gerçekleştiremedi ama, anısı Şili tarihinde daima sevimli, sembolik bir anlam taşıdı.

İşte ilerde Salvador Allende'nin lideri olacağı Sosyalist Parti'yi, bu romantik girişimi destekleyen güçler oluşturacaktı. Grove bu partinin lideri olacak ve 4 Haziran'ı partinin esin günü ilan edecekti. Partinin kurucularından biri de, Sosyalist Cumhuriyet günlerinde Valparaiso'da öğrencileri Grove'ı desteklemek için seferber eden Allende'ydi. O sırada Valparaiso'da bir hastanede çalışmaktaydı. Hukuk Fakültesi öğrencileri önünde yaptığı bir konuşmadan dolayı tutuklandı.

Davila yönetimi ise, sağladığı dış desteklere karşın başta ancak yüz gün kalabildi. Ama bu dönemde orduda yeniden temizlik yapıldı; sol hareket, öğrenci kesimi içinde tutuklamalar oldu. Komünist Partisi yasaklandı. İlginç bir seçimle "Sosyalist Lejyon" adı altında düzenlenen milis, solculara karşı saldırılar, baskınlar düzenledi.

13 Eylül 1932'de, bu kez General Bartolona Blanche darbe düzenleyerek kendi kendini devletin başı ilân etti ama, La Moneda'da sadece ondokuz gün kalabildi.

Kuzey Şili'de General Vignola, anayasal düzenin yeniden kurulması talebiyle ayak-

Allende 1932 yılında Hukuk Fakültesi öğrencileri önünde yaptığı bir konuşmadan dolayı tutuklandı. Daha sonraları Allende o günleri şöyle anlatıyordu: "Ailede başka kişiler de tutuklandı. Bunlar arasında Don Marma'nın kardeşi olan eniştem ve politikayla ilgisi olmayan kardeşim de bulunuyordu. Sıkıyönetim mahkemesince iki kez tutuklanıp bırakıldık. Sonunda dava başladı. Bu sıralarda babamın durumu iyi değildi. Bir ayağı kesilmişti, diğer ayağında da kangren belirtileri vardı. Kardeşimle ben izinli olarak onu ziyarete gittik. Bir doktor olarak durumunun ciddiyetini ilk bakışta anladım. Kendisiyle ancak birkaç dakika görüşebildik. O kısa süre içinde, namuslu ve temiz insanlar olarak büyümemiz dışında bize bir şey bırakamadığı için üzüldüğünü söyledi. Hiçbir maddi varlığı yoktu. Ertesi gün öldü. Cenaze töreninde, bütün hayatımı sosyal mücadelelere adayacağıma dair kendime söz verdim. Ve sözümü tuttuğuma inanıyorum."

lanmıştı. 2 Ekim'de General Blanche, iktidarı Yüksek Mahkeme Başkanı Oyanedel'e bıraktı. Alessandri yanlılarından oluşan hükümet yeni bir siyasi af ilan etti; 30 Ekim'de başkanlık ve kongre seçimlerinin yapılacağını duyurdu.

Diğer solcular gibi Allende de serbest kaldı. Sürgünden Valparaiso'ya dönen Grove ve Matte Hurdato'yu karşılayanlar arasında Allende de vardı. Liberal ve Muhafazakarlar'ın ortak adayı Alessandri, reformist görünümlü bir programla seçimleri kazandı. Grove yanlıları ve Komünistler Senato'da altı, Temsilciler Meclisi'nde ise onaltı üyelik elde etmişlerdi.

"Tarapaca Aslanı" diye anılan Alessandri'nin ikinci başkanlık dönemiyle birlikte Şili'de barışçı bir dönem başladı. Dört yılda bir seçimler aksatılmadan yapıldı. Başkanlar nöbeti birbirlerine devrederlerken parlamenter düzen rayına oturdu. Yarım yüzyıla yakın bir süre Şili, generallerin "vatana hizmet aşkıyla" tutuşup, Başkanlık Sarayı'nı ele geçirmeye kalkışmadığı istisnai bir Latin Amerika ülkesi olmuştu.

ALLENDE'NİN DOKTORLUĞU

1932 yılı sonunda Allende "Ruhsal Sağlık ve Suçluluk" başlıklı teziyle diplomasını aldı. "Kızıl" Allende'nin torunu ve "Kızıl" Albay Marmaduke Grove'nin akrabası olduğu için sık sık iş değiştirmek zorunda kaldı. Sonunda morgda çalışmaya başladı. Morgda gördüğü cesetler Şili'de yaşanan sosyal dramların tanıklarıydılar. Bu deneyim Allende'nin görüşlerini daha da radikalleştirecekti...

Yoğun politik faaliyeti, sağlık alanında düzenli bir çalışma yürütmesini engelliyordu. "Babam kadın doktoru olmamı isterdi, ben ise çocuk doktoru olmayı. Ama yaşayan insanlardan çok cesetlerle uğraştım" demişti bir keresinde. Ama Allende çok başarılı bir sosyal tıp uzmanı oldu. 30'lu yıllarda "Şili Tıplılar Birliği" adlı meslek birliğinin kurulmasına önayak oldu. Birliğin başkanlığını yürütürken, bir yandan da yayın organı *Boletin Medico de Chile*'yi hazırladı. Valparaiso'daki ilerici doktorların organı *Revista de Medicine Social*'ın redaktörlüğünü yaptı. Bakan olduğu sıralarda, *Şili'nin Toplumsal Tıp Sorunları* adlı bir kitap yayınladı. Ama asıl uğraş alanı politika olmakta devam etti. Ve bu faaliyetini Şili Sosyalist Partisi içinde yürüttü.

Sosyalist Parti, 19 Nisan 1933'te çeşitli sosyalist grupların katıldığı bir kongre sonucunda oluştu. Parti başkanlığına Albay Marmaduke Grove, genel sekreterliğe ise "Accion Revolucionaria Socialista"nın başkanı Oscar Schnake Vergara seçildi.

"İlkeler Bildirisi"nde parti, sınıf mücadelesini "tarihin motoru" olarak nitelemekte, Marksizm'i "gerçekliği açıklama yöntemi" olarak kabul etmekteydi. "Sosyalist Cumhuriyet, örgütlenmiş emekçilerin iktidarı olacaktır" deniliyordu. Sosyalist Parti çok renkli bir örgüttü; Albay Grove'nin romantizminden, reformist sosyal demokratlara, Troçkistler'den, Komünist Parti dışı sola kadar en çeşitli unsurları bünyesinde barındırıyordu. Öte yandan Sosyalist Parti, aralarında bazen çok sert tartışmalar olmakla birlikte, Soğuk Savaş döneminde çok kısa bir süre dışında genellikle Komünist Parti ile güçbirliği politikası yürütecekti. Bütün bu özellikler, Sosyalist Parti'ye Avrupa'daki sosyal demokrat partilerden hayli değişik bir görünüm kazandıracaktı.

Parti kurucuları arasında yer alan Salvador Allende, partinin Valparaiso'daki örgütlenmesini üstlendi. Özellikle işçi mahallelerinde propaganda çalışmaları yürüttü. Bir yandan da Masonluğun gücünü parti yararına kullanmaya çalıştı.

CUMHURİYETÇİ MİLİSLER

Alessandri'nin ikinci başkanlık döneminde, Brezilya, Arjantin, Venezuella ve tüm Orta Amerika askerî diktatörlüklerin yönetimi altına girdi. Yalnızca Meksika'da General Lazaro Cardenas hükümeti, toprak reformu ve yabancı tekelleri kovma politikası uyguladı. (Bu Meksika'daki son militer rejimdi.)

Alessandri, "Cumhuriyetçi Milis" adlı yeni bir vurucu güç oluşturdu. Bunların sayısı 50 bindi. Yeniden yükselen grev dalgası bu güçle bastırılmaya, gösteriler dağıtılmaya çalışıldı. Bu güç içinde Şili Nazi Partisi'ne bağlı militanlar da vardı. 1932'de kurulan Nazi Partisi'nin lideri Jorge Gonzales van Marées'di. Parti en büyük ilgiyi, dünyanın her yerinde olduğu gibi Alman kökenli Şilililer'den görmüştü. Tabiî İspanya'daki Falanjizm modasının da ülkeye yansıması kaçınılmazdı. 1935'de oluşan Ulusal Falanj'ın kurucuları arasında Katolik öğrenci liderlerinden Eduardo Frei Moltalva, Ra-

PINOCHET VE ORDU

Alman Nazizmi, çoğu kez bir operet görünümü alan İtalyan faşizmi karşısında bir karabasandı. Tıpkı Şili'deki Pinochet diktası gibi. Bu diktatörlük, Latin Amerika'daki diğer askerî rejimlerden oldukça farklı özelliklere sahip. Bu nedenle Şili ordusunun tarihi de diğerlerine göre hayli değişik.

Şili bağımsızlığının önderi General O'Higgins, İspanyollar'ı ancak Arjantin'in ulusal önderi General San Martin'in yardıma gelmesiyle yenilgiye uğratabilmişti. 1879-93'de Peru ve Bolivya'ya karşı yürüttüğü ve Bolivya'nın okyanusla olan bağlantısını kestiği Pasifik Savaşı'nda kazandığı zafer, Şili ordusu subaylarının kendilerine olan güvenlerini ve üstünlük duygularını pekiştirmişti. Upuzun bir kıyı ülkesi olan Şili'de donanmanın önemli bir yeri vardı. Deniz kuvvetlerini İngilizler örgütlerken, kara ordusunu Prusyalı subaylar reorganize etti. 19. yüzyıl sonlarında Alman sermayesi Şili'de güç kazanırken, çok sayıda Alman da ülkeye yerleşti. Bazı bölgelerde öyle kalabalıklardı ki, örneğin Valdivia bir Alman prensliğine benzetilirdi (daha sonraları Colonia Divinidad adlı bir Alman kooperatifinde, Pinochet'nin gizli polisi DINA, gözlerden uzak bir sorgu ve işkence merkezi kuracaktı).

1895'de gelen bir Alman heyeti Şili ordusunu modernleştirdi ve orduya tam bir Prusya ruhu, kadavra disiplini aşıladı. Alman kökenlilerin oranı ordu içinde hızla arttı. On yıl içinde Şili ordusu, davranışlarından, üniformasına ve kaz adımı yürüyüşünden disiplinine kadar her şeyiyle tam bir Alman görünümü kazandı. Allende bu disiplin anlayışına uymayı beceremediğinden, ilk askerdeyken hapsedilecekti.

Ordu içindeegemen ruh hali böyleyken, bunun tersi davranışlar da oldu. Ama bunlar ya hain-Bolşevik tahrikçilerin ajanları, ya da siviller karşısında zaaf gösteren korkaklardı. Prusya anlayışı dışındaki bu romantik gelenek içinde en ilginç örnek olarak, Şili'nin oniki günlük ilk "Sosyalist Cumhuriyeti"ni darbe ile ilan eden Albay Marmaduke Grove sayılabilir. Donanma ve hava kuvvetlerinde hizmet gören Don Marma bir keresinde uçakla Arjantin'den gelip, tek başına bir garnizonu ayaklandırmaya çalışmıştı. Sonraları daha sol görüşler benimseyen Marmaduke, 1930'lardaki ilk döneminde Sosyalist Parti'ye başkanlık edecekti.

1891'de subayların önderliğinde, İngiliz çıkarlarını korumak için Başkan Balmaceda'ya karşı ayaklanan donanma, 1931'de subaylarını enterne ederek ayaklanacak ve Potemkin olayına benzer bir isyan gelişecekti. Ordunun demokratikleşmesini isteyen bu ayaklanma şiddetle bastırılacak, 2500 bahriyeli ve asker ölecekti.

Kuruluş yılları dışında Şili'de askerler iktidarda uzun sü-

domio Tomic de vardı. Bu kişiler daha sonra İspanyol ve İtalyan faşizmine besledikleri yakınlıktan kopacak, 50'li yıllarda Hıristiyan Demokrat Parti'yi oluşturacaklardı. Falanj yöneticilerinin faşizmden reformizme yönelmelerine, İspanya İç Savaşı'nın bütün dünyada yarattığı tepki neden olmuştu.

Faşist grupların saldırıları karşısında Sosyalistler, kendilerini savunmak amacıyla, o dönem Avrupa'da da görüldüğü gibi kendi milis güçlerini oluşturdular. Genellikle işçi kökenli olan bu milisler özel üniformalar giyiyorlardı. Salvador Allende de, Valparaiso'daki bir milis grubunun başındaydı.

1935 yılında grevlerle birlikte köylü hareketlerinin yaygınlaşması, polis baskısının yoğunlaşmasına neden oldu. Cautin eyaletinde köylü hareketinin gelişmesi üzerine, buraya askerî birlikler gönderildi. Uçakların da katıldığı harekatta 360 köylü öldürüldü, yüzlercesi hapsedildi. Olayların önü alınamayınca Alessandri savaş hali ilan etti ve tutuklamalar başladı. Bu arada Allende de carabinerolarca tutuklanmış, Santiago'nun 850 kilometre kuzeyindeki Caldera balıkçı köyüne sürgüne gönderilmişti. Bu sürgün olayı Allende adını ilk kez ülke çapında duyuracaktı. Allende bu balıkçı köyünde çok seviliyordu. Balıkçılarla, çobanlarla, yoksul insanlarla sıcak ilişkiler kurdu, onların yardımına koştu. Açılan dayanışma kampanyasıyla, 1935 yılı sonunda Allende'nin Valparaiso'ya dönmesine izin verildi.

ŞİLİ'DE HALK CEPHESİ DÖNEMİ

General Ibanez'in Naziler'le ittifak kurup iktidara gelmeye hazırlanması, sol partilerle merkez partiler arasında bir yakınlaşmaya yol açtı. Tabiî bunda, İspanya ve Fransa'daki halk cephesi deneyimlerinin de etkisi vardı. Bütün dünyada bu tür halk cepheleri deneyimleri genellikle büyük başarısızlıklarla son bulurken, Şili'de bu deneyim birkaç kez tekrarlanacaktı.

---

re kalmadılar. Amiral Montt'u (1891-1896) 1891 içsavaşından sonra sivil politikacılar başkan seçmişti. General Ibanez 1927-1931 yılları arasında, orduya dayanarak hükmetti. General Pinochet ise 1973'den bu yana başta. Ve kendi sivil ve asker uzmanlarına hazırlattığı ve halka onaylattığı anayasa ile 1989'a kadar "yasal" devlet başkanı olarak kalacak.

Pinochet, Şili ordusu içinde Prusya geleneğini en katı biçimde sürdüren generallerdendi. Oluşturduğu cuntanın diğer üyelerinin tersine, yabancı çevrelerde fazla tanınmıyordu. Ülke dışında, yalnızca 1956 yılında ABD'de ve yine aynı yıl Ekvator'da ateşe olarak bulunmuştu. Şili'yi monetarizmin ilk laboratuvarı haline getiren General Pinochet, kendini, komünizmle ve ona güç kazandıran demokrat saplantılarla mücadelede öncü sayıyor. 1981'de Pinochet, öncülüğünü şöyle değerlendiriyordu: "Yedi yıl önce, Sovyet emperyalizmi karşısındaki sağlam kalemiz içinde yapayalnızdık ve Batı dünyasında hüküm süren sosyalistleştirici devletçiliğin tam tersine, sosyal piyasa ekonomisinden yana kesin bir tavır almıştık. Yedi yıl önce yalnızdık. Ama bugün dünya çapında kategorik bir eğilim içinde yer alıyoruz. Ve size şunu söyliyeyim beyler, burada fikir değiştiren bir ülke varsa, o da Şili değildir."

Pinochet darbeden sonra, terör eylemlerinden dolayı tutuklu bulunan faşist Vatan ve Hürriyet grubu üyelerini serbest bıraktırdı. Cunta içindeki "uzlaşmacıları" tasfiye eden Pinochet bu grupla gittikçe daha fazla işbirliğine girdi. Pinochet'yi desteklemek için partisiz bir sivil-faşist hareket yaratılmaya çalışıldı. Bu amaçla, Pinochet'nin kızının da katılımıyla bir "Milli Etüdler Cemiyeti" oluşturuldu.

Kendini "Cumhuriyetin Başkanı ve Ulusun Büyük Şefi" ilan eden Pinochet, cuntaya bağlı komisyonlarla bütün yasaları yeniden ele aldı. Ekonomik model olarak Şili'nin bir Güney Kore, Tayvan ve Hong Kong olması amaçlanırken bütün siyasal partiler kapatıldı, yukarıda belirtilen askerî komisyonların çalışmasıyla bütün yasalar, "Milli Güvenlik Yasası" adlı temel yasaya tâbi kılındı. Pinochet Brezilya'yı örnek almakla birlikte, oradaki gibi güdümlü iki parti oluşturmaya kalkışmadı. Pinochet, siyasi partilere dayalı demokrasiyi şöyle eleştiriyordu: "Çağdaş demokrasinin en büyük krizlerinden biri, uygunsuz bir anayasanın himayesi altında, siyasi partiler, yasal bir etiketi ya da sorumluluğu olmayan küçük bir partililer grubu elinde, iktidar peşinde koşan makinelere dönüştü. Kendi içinde iktidar kavramına bir son vererek, ulusal topluluk içinde, onun üyeleri arasında sunî ve kindar bölünmeleri artırdılar; böylece totaliter ve yıkıcı saldırılardan korunmak için ulusal topluluğun ihtiyaç duyduğu temel gayretleri ve bağlılık duygusunu zayıf düşürdüler." Pinochet, eski siyasal partiler devrinin kapandığını ilan ediyor ve bu konudaki kararlılığını ise şöyle belirtiyordu: "Bu dönemde yeni bir kurumlaşmanın gerçekleşmesi yolunda ilerlemelersağlandı; bu öylesine bir yasal düzenin yerleşimini gerektirmektedir ki, bugün geri çekilen eski siyasi partiler bir daha ulus içinde yer bulamasın. Zaten eski partilerin yapıları, önderleri, alışkanlıkları ve kafaları, bugün artık kesinlikle ölmüş bulunan bir kurumsal rejimin ilhamı altında şekillendiği için, bu mümkün olmayacaktır."

Ve bugün eski siyasi partiler, iki büyük ve bir küçük ittifak grubu içinde toplandılar. Pinochet'ye karşı olma konusunda hepsi birleşiyor. Yeni dönemin otonom örgütlenmeleri ile eski güçlerin tarihsel deneyimlerinin birbirine nasıl eklemlenebileceğini ise önümüzdeki günler gösterecek. Ve bu başarıldığında Şili tarihinde Pinochet sayfası da kapanmış olacak. □

Komünist Parti açısından Halk Cephesi, Şili kapitalizminin bağımsız ve ilerici bir yönde gelişmesini sağlamakla, ulusal demokratik aşamanın tamamlanmasına hizmet edecekti. Sosyalist Parti ise Halk Cephesi önerisine karşı bir süre direndi; bunun işçi partilerini, burjuva-demokratik radikalizmin aracı haline getireceğini, kapitalist müttefikleri ürkütmemek için sosyalist programdan vazgeçilmesine yol açacağını savundu. Sosyalist Parti daha sonraki dönemlerde de çoğu kez Komünist Parti'ye oranla uzlaşmayan bir politika yanlısı olacaktı.

1937 yılında Komünist Parti'den kopma Troçkist bir grup olan "Izquierda Comunista", Sosyalist Parti'ye katıldı. Sosyalist Parti'nin aynı yıl içindeki IV. Kongresi'nde, Komünist ve Radikal Partiler'in oluşturmayı kararlaştırdığı Halk Cephesi'ne katılma önerisi benimsendi. Sosyalist Parti hızla bir kitle partisine dönüşürken, bünyesinde farklı eğilimleri organik olmayan gevşek bir bağ etrafında barındırmaya devam etti.

Salvador Allende Sosyalist Parti içinde, en başından beri Halk Cephesi fikrini ateşli biçimde savunanlar arasında yeraldı. Halk Cephesi'nin Valparaiso'daki sorumlusu da Allende'ydi. 1937'de, Allende 29 yaşındayken ilk kez parlamentoya seçildi. Quillota ve Valparaiso seçim bölgesinden koymuştu adaylığını. Bundan sonraki otuz yıl boyunca Temsilciler Meclisi'ne ya da Senato'ya seçilecekti. Ibanez ve Alessandri döneminde polisce izlenmiş, enerjik genç bir doktor olarak, ikna edici hitabeti ve hoş ses tonuyla kendini kolayca kabul ettirmiş, seçimleri kazanmıştı. Allende daha sonraki dönemlerde de Valdivia, Llanquihue, Chiloe, Aisen, Magallenes, Tarapaca, Antofagasta, Aroncague eyaletlerinden parlamentoya seçildi. Yirmi yıl Senato Sağlık Komisyonu Başkanlığı, beş yıl Senato başkan yardımcılığı yaptı ve 1966'da Senato Başkanı oldu.

Alessandri yönetiminin maliye bakanı Gustavo Ross, liberallerin, Frei yönetimindeki Ulusal Falanj'ın ve Kilise hiyerarşisinin desteğini aldı. General Ibanez de adaylığını koydu; oluşturduğu "Halk Kurtuluş İttifakı"nı, Gonzales von Méeres'in Nazileri de destekliyordu. Eylül 1938 başlarında, Ibanez yanlıları ve faşistler bir darbe girişiminde bulundular. Üniversite ve bazı binaları işgal ettiler. Carabinerolar isyancıların elebaşılarını yakaladıkları an kurşuna dizerken, Gonzales von Méeres ve General Ibanez gözhapsine alındı. Ibanez adaylıktan çekildi ve yine Latin Amerika ülkelerindeki politikaya özgü bir tepkiyle, yandaşlarını Halk Cephesi adayına oy vermeye çağırdı.

25 Ekim 1938 seçimlerinde Halk Cephesi adayı Aguirre Cerda 222.700 oy, Ross ise

218.609 oy aldılar. Ve 4091 oy farkla başkanlık seçimini Halk Cephesi kazandı. Valparaiso'daki seçim kampanyasını başarıyla yürüten Allende, 1938'de Sosyalist Parti'nin genel sekreter yardımcılığına getirildi.

Don Pedro diye anılan Cerda altmış yaşında, eski bir öğretmen ve Mason'du; yıllarca Radikal Parti'den milletvekilliği yapmıştı. Allende 30 yaşında Cerda'nın kabinesinde sağlık bakanı olmuştu.

Halk Cephesi hükümetinde Radikaller çoğunluktaydı. Üç bakan SP'dendi. KP (Komünist Parti) ise, cephe içinde yer almakla birlikte hükümete katılmamıştı. Hükümet, örgütlenme, toplantı ve basın özgürlüğünü güvence altına aldı, ücretler yükseltildi. Ekonomide bir devlet sektörü kurmak amacıyla, bir finans ve kredi kuruluşu oluşturuldu.

ŞİLİ'DE DEPREM VE DARBE

25 Ocak 1939'da Şili tarihinin en büyük depremi oldu ve 25 bin kişi öldü. Ağır hasar gören Chillan ve Concepcion kentine yardıma gidecek gönüllü alayları kuruldu. Alessandri, hükümetin beceriksizliğini eleştiren bir kampanya başlattı. Bu arada, profesyonel darbeci General Ibanez de, kendisini affeden Halk Cephesi hükümetine karşı darbe hazırlıklarına girişmişti. Aşırı sağ görüşlerinden dolayı görevden alınan Alessandri'nin ordu komutanı General Ariosto Herrera, bazı komutanların ve carabineroların desteğini sağlayarak harekete geçti. 15 Eylül 1939'da, Santiago'da Tacna Garnizonundaki topçu alayı darbeyi başlattı. Amaçları "komünist" Aguirre Cerda yönetimini devirerek "vatanı kurtarmak"tı.

Elli bin işçi başkent sokaklarına döküldü. Ibanez, Herrera ve yardımcıları tutuklandı. Bu olaydan sonra Don Pedro yeni bir kabine oluşturdu. 31 yaşındaki Dr. Salvador Allende sağlık ve sosyal güvenlik bakanlığına getirildi.

Bu arada Allende, Hortensia Bussi Soto ile evlenir. Güzel bir kadın olan Hortensia, Santiago Yüksek Eğitim Okulu'nun Tarih Fakültesi'nde öğrenciydi. Yakın çevresinin "Tencha" diye çağırdığı Hortensia, Allende ile 39 Depremi sırasında garip bir tesadüfle tanışırlar. Hortensia arkadaşlarıyla bir sinemada Mason toplantısındadır. Sarsıntıyla birlikte sokağa fırlamışlar ve bu arada ortak arkadaşları tarafından tanıştırılmışlardı. Allende'nin o günlerde hazırladığı *Şili'nin Sosyal Tıp Sorunları* adlı kitaba Tencha'nın yardımları oldu. Salvador bu kitabı ona şöyle ithaf edecekti: "Yardımcım, arkadaşım, yoldaşım Tencha'ya, içten duygularımla".

1939 sonunda evlendiler. Otuzdört yıl uyumlu bir beraberlik ve ortak çalışma yürüttüler. Büyük kızları Carmen Paz, okul öncesi eğitim konusuyla ilgilenecek, ortanca kızları Beatriz Jimena (Taty) doktor olacak ve babasının sekreterliğini üstlenecek, küçük kızları Maria Isabel ise sosyoloji eğitimi görecekti. Allende'nin üçü de sosyalist olan kızları siyasal hareket içinde yer alacaklar, sosyalist eylemci eşler seçeceklerdi. 1973 Eylülü'nde Allende'nin 5 torunu vardı.

Allende, otuzdört yıl mutlu bir beraberlik yaşadığı karısı Hortensia Bussi Soto ile 1939 büyük depremi sırasında tanıştı. O zamanlar Hortensia, Yüksek Eğitim Okulu'nun Tarih Fakültesi'nde öğrenciydi. 1939 yılı sonlarında Hortensia ve Allende evlendi. Allende'nin o günlerde hazırladığı Şili'nin Sosyal Tıp Sorunları *adlı kitaba Hortensia'nın büyük yardımları oldu. Salvador bu kitabı ona şöyle ithaf edecekti: "Yardımcım, arkadaşım, yoldaşım Tencha'ya içten duygularımla." Arkadaşları arasında 'Tencha' diye çağrılan Hortensia, darbeden sonra yurt dışına çıktı ve Allende'nin Başkanlık Sarayı'nda katledilişini dünya kamuoyuna ilk açıklayan kişi oldu.*

SAĞLIK BAKANI ALLENDE

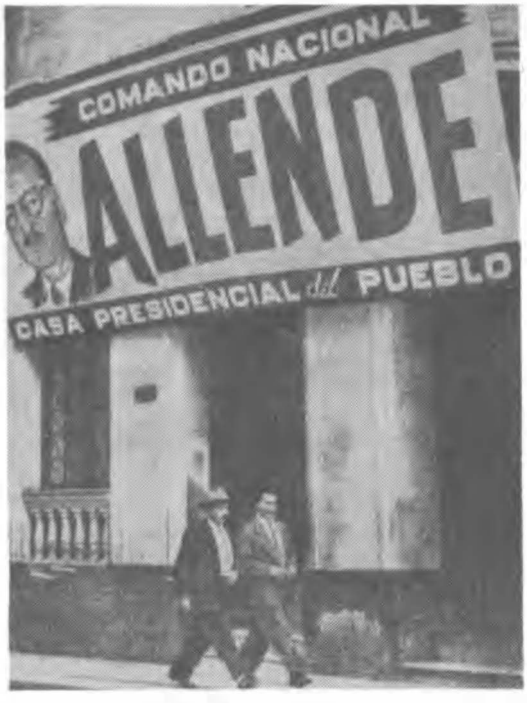
Salvador Allende ikibuçuk yıl sağlık bakanlığı yaptı. Şili'nin ilk ciddi sosyal sağlık hizmetleri ağını oluşturdu. İşçi sağlığı, ana ve çocuk sağlığına ilişkin bir dizi yasa hazırladı. Doktorların ve sağlık görevlilerinin meslek örgütleri kurmalarına önayak oldu. Çıkardığı bir yasa ile kadın işçilere, gebeliklerinin beşinci ayından itibaren yardım yapılmasını sağladı. Okullarda çocuklara kahvaltı verilmesini onaylattı. Ulusal Sağlık Hizmeti Kurumu, o sırada nüfusu 4.6 milyon olan Şili'de 3 milyon insana sağlık hizmeti götürdü.

Bu arada Halk Cephesi içinde bölünmeler meydana geldi. SP içinde Komünistler'le işbirliği tartışmalara yol açmıştı. Don Marma ile Allende bu işbirliğinin sürmesinden yanayken, genel sekreter Oscar Schnake ve sendika hareketinin önderi Bernardo Ibanez buna karşıydı. Tartışmalar sürerken İçişleri Bakanı Arturo Olavarria,

Salvador Allende ikibuçuk yıl süren sağlık bakanlığı sırasında, Şili'nin ilk ciddi sosyal sağlık hizmetleri ağını oluşturdu. İşçi sağlığı, ana ve çocuk sağlığına ilişkin bir dizi yasa tasarısı hazırladı. Okullarda çocuklara kahvaltı verilmesini onaylattı. Ulusal Sağlık Hizmetleri Kurumu, o sırada nüfusu 4.6 milyon olan Şili'de 3 milyon insana sağlık hizmeti götürdü.

Çeşitli dönemlerde yasaklanan Komünist Parti bir anlamda sürgün partisiydi. Yasaklandığı zamanlar üyeleri sürgüne gönderilir, bazen de siyasal hakları elinden alınırdı. İktidar değiştiğinde ise af çıkarılır ve yasallaşırdı. 1958'de Galo Gonzales'in ölümü üzerine KP'nin başına, eski bir öğretmen olan, El Siglo'nun redaktörü Luis Corvalan getirildi. Corvalan yakınları arasında "Luço" diye çağırılırdı.

Şili siyasi tarihi "cephe"lerle doludur. Allende'nin ilk kez aday olduğu bir cephe de 1952 seçimlerinde kuruldu. Sosyalist Parti, Komünist Parti ve Demokratik Parti'nin oluşturduğu "Halk Cephesi", 44 yaşındaki Allende'yi başkan adayı olarak göstermişti. Ama, Allende bu seçimi büyük bir farkla kaybedecekti. Allende, Halk Cephesi'nin programını şöyle tanımlıyordu. "Halk Cephesi, ülkemizin siyasal ve ekonomik kurtuluşu için mücadele eden, sonuna dek yurtsever bir harekettir. Halk güçlerinin yüzeysel, geçici bir birleşmesi değildir. Her partinin, kendi bağımsızlığını muhafaza ederek Şili halkına karşı sorumluluğunu üstlendiği bir örgütlenmedir."

KP'nin merkez yayın organı *"El Siglo"*yu yasakladı.

YENİ İTTİFAKLAR VE SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ

1941'de Başkan Cerda'nın ölümü siyasal dengenin değişmesine yol açtı. Yeni başkanlık seçimlerinde General Ibanez'in aşırı sağla ittifak kurması, "Demokratik İttifak"ın kurulmasını sağladı. Bu blok içinde Radikaller, Komünistler, Sol Sosyalistler, Falanjistler ve Alessandri yanlıları yer aldı. Başkan adayı ılımlı radikal Juan Antonio Rios, Halk Cephesi programını uygulayacağına söz vermişti. 1 Şubat 1942'de General Ibanez'den 56 bin daha fazla oy alarak 260 bin oyla başkan seçilen Rios'la anlaşamayan Allende, seçimden iki ay sonra bakanlıktan istifa etti. 1943'de Allende SP genel sekreteri seçildi. Bu arada partinin sağ kanadı, bağımsız davranmaya başlamıştı.

1946'da Rios'un ölümü üzerine düzenlenen seçimler, çok parçalı bir siyasal örgütlenmeye dayalı başkanlık sisteminin yarattığı Şili siyaset geleneklerine uygun olarak, yine çeşitli blokları, koalisyonları gündeme getirdi. "Demokratik İttifak" altında birleşen partilerin adayı Sol Radikaller'den Gonzales Videla'ydı. Videla 192 bin, Muhafazakarlar'ın adayı Cruz Coke 142 bin, Liberaller'in adayı ve "Tarapaca Aslanı"nın oğlu Fernando Alessandri 131 bin ve General Ibanez ise 12 bin oy aldılar. Adayların hiçbiri oyların yüzde 50'sini aşamadığı için, anayasaya göre Kongre en çok oy alan Videla'yı başkan seçti.

Videla, oldukça ileri bir program ve büyük reform vaadleriyle iktidara geldi. Yeni hükümete Komünistler'den üç bakan aldı. Denge sağlamak için Liberal Parti'den de üç bakan seçmişti. 1947 Nisanı'nda Komünistler yerel seçimlerde 106 bin oy alarak birinci parti konumuna geçtiler. Bu arada uluslararası politikada esmeye başlayan Soğuk Savaş rüzgarları Avrupa gibi Şili'de de etkisini gösterir. Komünist bakanlar kabineden atılırlar. Videla parlamentodan aldığı özel yetkilere dayanarak grevleri bastırmaya, işçi temsilcilerini izletmeye, onları işyerlerinden attırmaya başladı. Ücretlerin artmasını isteyen iki bin maden işçisi, aileleriyle birlikte maden ocaklarına ait evlerden kovuldular. Videla 1948 Eylülü'nde KP'yi yasadışı ilan etti ve Merkez Komite üyelerinin tutuklanmasını emretti. Binlerce parti üyesi, güney adalarına, Santa Maria, Quriquina, Ultima Esperanza ve Ateş Adası'na sürgüne gönderildi. Kongre "Demokrasiyi Savunma Yasası"nı onayladı. Bu yasaya göre, KP üyesi ya da sempatizanı olan 50 bin kişi temel haklarını, bu arada oy hakkını yitirdi.

Aslında bu karşı dalga, diğer Latin Amerika ülkelerinde daha önce başlamıştı. 1946 sonrasında ABD yanlısı darbelerle, Bolivya, Ekvator, Kosta Rika, Venezuella, El Salvador, Peru ve Kolombiya'da bir dizi hükümet devrildi. 1947'de ise, ABD Latin Amerika ülkeleriyle "Batı Yarımküresini Savunma" anlaşmasını imzaladı. Sovyetler Birliği Doğu Avrupa'da durumunu güçlendirirken, bütün Latin Amerika'da KP'ler yasaklanıyordu.

Santiago'da "Şili Anti Komünist Aksiyonu" (ACHA-yani balta) adlı bir örgüt kuruldu. Bu hareketin içinde ordu ve ca-

rabineroların yüksek rütbeli subayları, sağ radikaller ve sağ sosyalistler de vardı. ACHA örgütünün başı ise, Halk Cephesi Başkanı Cerda'nın içişleri bakanı A turo Olavarria'ydı.

Bernardo Ibanez ve Rossetti'nin önderliğindeki sağ kanadın Sosyalist Parti yönetimine gelmesi ve partinin Videla'nın baskıcı hükümetine katılması bölünmeye yol açtı ve Ibanez'in politikasını desteklemeyenler Allende'nin öncülüğünde Sosyalist Halk Partisi'ni kurdular. Allende Parlamento'da yaptığı konuşmalarda, KP üzerindeki yasağın kaldırılmasını, Pablo Neruda ve tüm siyasi tutukluların affını, Pisagua'daki toplama kampının boşaltılmasını talep etti. 1952'de, yeni başkanlık seçimlerinden biraz önce Videla af yasasını imzaladı.

ALLENDE'NİN İLK BAŞKAN ADAYLIĞI

1952 seçimlerinde, iktidardaki Radikal Parti'nin adayı, Videla'nın politikasını sürdüreceğini açıklayan Pedro Enrique Alfonso idi. Ve derken sahneye, artık 70'inde olan General Ibanez fırladı. Bir zamanlar "Yeni Dünya'nın Mussolinisi" diye anılan general, faşizmin modasının geçmesinden sonra, daha farklı bir yüz ve davranışla ortaya çıkmıştı. Peron'dan da oldukça etkilenen Ibanez, işçi sınıfının desteğini sağlamaya çalışmış, programında Şili'yi emperyalizmin etkisinden koruyacağını, köylüye toprak vereceğini, KP'yi yasallaştıracağını, özgürlükleri geri getireceğini vaad etmişti. General Ibanez, faşistler, SHP yanlıları ve Falanjistler gibi değişik gruplardan bir seçim bloku oluşturdu. Generalin adaylığı, SHP'de bölünmeye neden oldu. Allende bazı arkadaşlarıyla birlikte yeniden SP'ye girdi. Daha sonra SP, KP ve Demokratik Parti yeni bir Halk Cephesi girişiminde bulundu. Ortak başkan adayı olarak 44 yaşındaki Allende seçildi.

Allende'nin ılımlı, kanıtlarını dikkatle ve mantıklı biçimde seçen ve zengin bir olgu malzemesiyle görüşlerinin doğruluğunu ispatlamaya çalışan bir konuşma tarzı vardı. Siyasal demagogluğa kaçmazdı. Konuşurken sesini bağırırcasına yükseltmez, parlak sözler seçmezdi. Programını açıklarken, ilk kez Şili'nin bakır madenlerini elinde tutan Amerikan Anaconda ve Kennecott tekellerinin millileştirilmesinden sözetti. O sıralar Guatemala'daki Arbenz Hükümeti de United Fruit Company'nin elindeki arazileri millileştirmişti. Ve Amerika, bu hükümete karşı darbe hazırlıkları içindeydi.

Seçimleri beklendiği gibi General Ibanez kazandı. Ibanez 446 bin oy, Allende ise 51 bin oy almıştı.

General Ibanez döneminde nispi bir yumuşama olur ve grevler yeniden başlar. Birleşik Sınıf Sendikası CUT (Central Unica da Trabajadores de Chile) kurulur. Mapuche kızılderilileri haklarını savunmak için örgütlenmeye başlarlar.

1955'de SHP, General Ibanez Hükümeti'nden çekilir ve Halk Cephesi'ne katılır. Allende'nin başkanlığında Halk Eylemi Cephesi (FRAP) kurulur. 1957'de SP ile SHP birleşir.

HIRİSTİYAN DEMOKRATLAR'IN YILDIZI PARLIYOR

1950'li yıllarda siyaset sahnesine, bundan sonraki dönemin yıldızlarından biri olan, Ulusal Falanj lideri Eduardo Frei çıktı. 1957'de Ulusal Falanj, merkezdeki Sosyal Hıristiyan Parti ile birleşti, bundan Hıristiyan Demokrat Parti doğdu. Hıristiyan hümanizmini savunan Frei, sınıflararası işbirliğini savunuyor, uyumlu "cemaatvarî" bir toplum yaratmak istiyordu. O da gençlik hareketinin içinden, ama 1930'lar gençliğinin sağ kanadından geliyordu. O zamanlar anti-komünist, faşizme benzer bir korporatif yönetim biçiminden yanaydı. Sonra gittikçe daha sola kaydı. Komünizme karşı, reformlar yoluyla rahat bir kapitalist gelişme sağlayıp, sınıf çelişkisini azaltarak mücadele verilmesini savundu. İtalyan ve Alman Hıristiyan Demokratları'nı örnek aldı. KP üzerindeki yasağın kalkmasını savunarak solun sempatisini kazanırken, solu dizginleme konusunda da sağın güvenini topladı.

FRAP ve Hıristiyan Demokrat programların birbirine yakın olmasına karşın, 1958 seçimleri arefesinde Frei, demokrat ve sol güçlerin ortak adayı olma önerisini reddetti. Bu durumda solun adayı yine Allende'ydi.

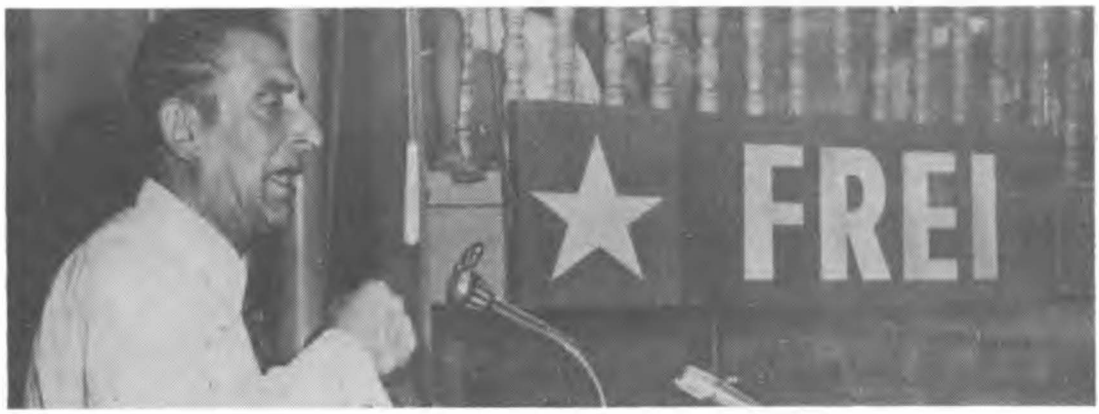
Sağda yer alan Muhafazakarlar ve Liberaller "Tarapaca aslanı"nın oğlu Jorge Alessandri'yi aday gösterdiler. Kendini "basit insanların dostu" ilan eden Alessandri, 16 sigorta şirketini ve 36 anonim şirketi denetiminde bulunduran başarılı bir tüccar ve bankacıydı.

Bütün itibarını yitiren Radikal Parti de kendi adayını gösterdi. Seçimlerden önce Kongre, KP'yi yasaklayan yasayı kaldırdı. KP seçim kampanyasına Allende'yi destekleyerek aktif biçimde katıldı. 1958'de Galo Gonzales'in ölümü üzerine KP'nin başına, eski bir öğretmen olan, *El Siglo*'nun redaktörü Luis Corvalan seçildi (Luço). Bu arada Latin Amerika'da siyasal hava hayli değişmişti. Kolombiya, Peru ve Venezuella'da diktatörlükler devrilmiş, Küba'da Castro'ya bağlı güçler Batista diktatörlüğünü köşeye sıkıştırmaya başlamıştı.

Alessandri bir yandan yoğun bir anti-komünist propaganda yürütüp, Allende'ye oy verirlerse Şilililer'in başına ne kadar korkunç şeyler geleceğini anlatırken, bir yandan da bağımsız politikadan, demokratik hakların genişletilmesinden, refahtan vb.

1950'li yıllarda siyaset sahnesine çıkan Frei'ı, 1964 seçimlerinde, Küba Devrimi'ne karşı alternatif bir model geliştirmeyi amaçlayan ABD destekledi. ABD, Frei'ın kazanması için yaklaşık 20 milyon dolar harcamıştı. Bu destekle Hıristiyan Demokratların adayı Frei, Allende'yi geride bırakarak önemli bir farkla seçimleri kazandı. Bütün sağ, sol bir iktidar tehlikesi karşısında, reformist programı benimsememesine rağmen Frei'a oy vermişti, Kadınlar üzerinde büyük etkiye sahip Katolik Kilisesi de Frei'ı desteklemişti.

sözediyordu. Alessandri radyo ve televizyonu bir silah gibi kullandı. Bu arada seçim hilelerine de başvuruldu. Sonuçta Alessandri 389 bin, Allende ise 356 bin oy aldı. Seçimlerin kaderini kadınların oyları belirlemişti. Ve anlaşılan, Alessandri yanlılarının Allende'nin aileyi yıkacağı, serbest aşk yanlısı olduğu yolundaki propagandaları etkili olmuştu!

Bu Allende'nin ikinci yenilgisiydi, ama ilk kez zafere bu kadar yaklaşmıştı. Artık La Moneda'ya girmek *compañero presidente* (yoldaş başkan), Şili'nin ilk sosyalist başkanı olmak, hayatının en önemli amacıydı.

Allende 1959'da Venezuella'ya gitti. Uzun yıllar Şili'de sürgün kalan Betancourt Venezuella'ya dönmüş ve seçimleri kazanarak iktidara gelmişti. Ancak Allende hayal kırıklığına uğradı. Çünkü, eskiden ABD karşıtı bir politika izleyen Betancourt, egemen çevrelerin desteğini sağlamak için sola karşı bir baskı politikası başlatmıştı. Oradan Küba Devrimi'nin gelişimini izlemek üzere Havana'ya geçen Allende, Castro ve Che Guevara ile sıcak ve yakın bir dostluk kuracaktı.

1958-1964 yılları arasındaki Alessandri döneminde, Şili'de IMF'nin istikrar programı uygulandı. Ama Şili'de ithal ikameci gelişme yolu artık tıkanmıştı. Enflasyonun önü alınamıyordu. Sol partiler ise, alternatif bir program etrafında birleşip iktidara aday bir politik güç olarak sahneye çıkmışlardı. Bu durum, Şili'de bütün partilerin konumunu etkileyecek, Hıristiyan Demokratlar'ın yükselmesine neden olacaktı. Hıristiyan Demokratlar, "Özgürlük içinde Devrim" sloganıyla hızla taraftar toplamaya başladı; hem alt sınıflardan gelen talepleri karşılıyor, hem de sol bir iktidar alternatifini engellemeye çalışıyorlardı. Bu dönemde, Küba Devrimi'ne karşı alternatif bir model geliştirmeyi amaçlayan ABD yönetimi, 1964 seçimlerinde Frei'ın kazanması için kesenin ağzını açtı. Nisan 1973'de

1970 seçimlerinde Komünist Parti'nin adayı, şair Pablo Neruda'ydı. Üç kez başkan adayı olan ve her defasında yenilen Allende'nin aday olmasına ise kimse ihtimal vermiyordu. Ayrıca kendisi de aday olabileceğinden pek umutlu değildi. Neruda Allende'den daha ılımlı biri olduğu için aday seçilmişti. Ama Allende, Halk Birliği'ni toparlamayı becerdi ve dördüncü kez başkan adayı oldu. Daha sonraları Pablo Neruda, Allende'nin dört bir yandan kuşatıldığı dönemde, "Şili sessiz bir Vietnam'dır" diyecekti.

Washington Post'da çıkan bir habere göre, ABD Frei'ın seçilmesi için 20 milyon dolar harcamıştı. 1964'te Hıristiyan Demokratlar hiçbir partiyle ittifaka girmeden Frei'ı aday gösterirken, FRAP üçüncü kez aday olan Allende'yi destekler. Demokratik Cephe içinde birleşen Radikal, Muhafazakar, Liberal Partiler'in adayı ise Julio Duran'dı. Tam bir politik seferberlik halinde geçen seçimlerde, Frei 1 milyon 418 bin, Allende 982 bin, Duran ise 125 bin oy aldı. Bütün sağ, sol bir iktidar tehlikesi karşısında, reformist programı benimsememesine rağmen Frei'a oy vermişti. Kadınlar üzerinde büyük etkiye sahip Katolik Kilisesi de Frei'ı desteklemişti.

Frei, ithal ikameci sanayileşme modeline son vermeye çalıştı. Geniş bir tüketim malları pazarı oluşturulacak, eski tarımsal yapılar böylece çözülecekti. Sanayileşmenin gelişmesi için ülke dış yatırımlara açıldı. Güçlü bir sanayi ve finans burjuvazisi oluştu; bunlar tarım reformunu desteklerken, oligarşik gruplar reforma muhalefet ediyordu. Bu iki grubun mücadelesi, kapıların Allende'nin Halk Birliği'ne açılmasında etkili oldu.

Frei'ın son yılları tüm Şili'yi sarsan kronikleşmiş bir ekonomik krizle geçti. Sanayileşme çabası enflasyonu körüklerken, başta ABD olmak üzere, ileri sanayi ülkelerine olan bağımlılığı artırmıştı. Dış borç yükü kitlelerin hayat seviyesinde hızlı bir düşüşe yol açarken, işsizlik olayı büyük boyutlara ulaşacak, ücretler iyice gerileyecekti.

1967'den itibaren, sendikalar, sol partiler ve işçilerin büyük bir çoğunluğu, yönetimin dayattığı politikaya karşı muhalefetlerini daha da yoğunlaştırdı. Artan grevler, çeşitli iş kollarında ortaya çıkan çatışmalar bunun bir göstergesiydi. Bir süre sonra, olaylar şiddet kullanılarak bastırılmaya başlandı ve çatışmalar yaralanma ve ölümlerle sonuçlanan boyutlara ulaştı. Bu koşullar altında değişik sosyal gruplar yeni örgütlenme ve mücadele biçimleri geliştirdiler. Böylece ilk toprak ve fabrika işgalleri görülmeye başlandı.

UNIDAD POPULAR DÖNEMİ

Tam üç kez başkan adayı olan ve üç kez de yenilen Allende'nin artık başkan adayı olabileceğine kimse ihtimal vermiyordu. Kendisi de pek umutlu değildi. SP içinde bile 11'e karşı 13 oyla başkan adayı seçilebildi. Daha sonra Unidad Popular (Halk Birliği) içindeki diğer partilerin adayları belirlendi. Allende'den daha ılımlı bir aday arandı. KP'nin adayı Neruda idi. Ama Allende, kendi içinde bölünen Halk Birliği'ni yeniden toparlamayı becerdi ve dördüncü kez başkan adayı oldu.

Frei'ın daha solunda bir programla seçim kampanyasına katılan Şili'nin eski Washington elçisi Radomiro Tomic'in Hıristiyan Demokratlar'ın başkan adayı olarak seçilmesi, Şili sağında tepkiye yol açtı. Bu nedenle Şili sağı, on iki yıl önce Allende'yi yenilgiye uğratan, yetmişindeki Jorge Alessandri'yi aday gösterdi.

Allende'nin programı, Hıristiyan Demokratlar'ın önceki seçimlerde vaadedip, gerçekleştirmediği ya da geçiştirdiği bütün reformları tamamlamayı vaadediyordu. Toprak reformu, bakır madenleri ve sanayinin millileştirilmesi, sağlık hizmetlerinin yeniden düzenlenmesi ve yaygınlaştırılması, eğitim reformu vb. Valparaiso, Santiago ve Concepcion'da büyük kalabalıklar onu dinlemek için toplandı. Şili politika sahnesinde 1938'de başlayan Halk Cepheleri döneminden beri umutla beklenen, ama bir türlü gerçekleşmeyen hedeflere, "Unidad Popular" ile erişilmesi emekçi kesimlerin en büyük beklentisiydi. Dörtyüz yıllık yağmalanma tarihinin artık sona ermesi ve zengin bir ülke olan Şili'nin kendi kaynaklarına sahip çıkması gerektiğini anlatan Allende halk kesimlerine şöyle hitap ediyordu: "Herkesin varlıklı olacağına söz vermiyorum... Sadece onurun ve gerçek özgürlüğün umudu için söz veriyorum".

Allende 4 Eylül 1970'de seçimleri 39 bin farkla kazandı (Allende yüzde 36,5, Alessandri yüzde 34.9, Tomic yüzde 27.8). Amerikalılar Alessandri'nin kazanacağını bek-

Unidad Popular programından: "Unidad Popular Hükümeti, tüm halkın demokratik haklarını güvence altına alacak... Bugünkü egemen sınıfın bunlar üzerine koyduğu kısıtlamaların hiçbirisi olmayacaktır. Bunun gerçekleştirilmesi için, sendikaların ve bütün işçilerin, memurların, köylülerin, ev kadınlarının, öğrencilerin meslek sahiplerinin, aydınların, sanatçıların, küçük işadamlarının ve diğer her türden emekçi grubun toplumsal örgütlerinin, merkezi iktidarın alacağı kararlara, kapasiteleri derecesinde katkıda bulunmaları beklenecektir... Unidad Popular Hükümeti yetkisini örgütlü halkın vereceği destekten alacaktır... Unidad Popular Hükümeti çoğulcu olacaktır. Tüm devrimci partiler, hareketler ve fikir akımlarından oluşacaktır. Bu şekilde gerçekten demokratik, halkı gerçekten temsil eden ve kaynaşmış bir vücut olacaktır. Unidad Popular Hükümeti muhalefetin haklarına saygı gösterecektir...

liyorlardı. CIA araştırmaları öyle diyordu. Hıristiyan Demokratlar ise her iki uçtan daha çok oy alacaklarını umuyorlardı. Yenilgiyi sportmence karşılayan Tomic, Allende'yi ziyaret etti ve onu "Şili'nin gelecekteki başkanı" olarak selamladı.

Allende'nin başkanlığı, 4 Kasım 1970'te Parlamento'da Hıristiyan Demokratlar'ın desteğiyle onaylandı. Alessandri'nin aldığı 35 oya karşılık Allende 153 oy toplamıştı. Ama bu destek, başkanlık oylamasından önce bir "Anayasal Güvenceler Statüsü"nün kabulüyle sağlanabilmişti. Bu statüyle Allende'nin manevra alanı daha başlangıçta sınırlanmış oluyordu.

Allende deneyimi dünya tarihinin çok kritik bir dönüm noktasına rastlar. Vietnam Savaşı'nın şiddetlenerek sürmesi Amerikan toplumunda bir radikalleşmeye yol açmıştı. Latin Amerika'da ise bir toplumsal canlanma dönemi yaşanıyordu. Amerika, 1967 Savaşı'ndan sonra Ortadoğu ve Arap dünyasından tecrit olmuştu. Üçüncü Dünya hareketi doruk noktasını yaşıyordu. Öte yandan 1968 olayları Avrupa'da bir radikalleşmeyi beraberinde getirmişti. Şili olayı, sosyalistlerin ve komünistlerin güçlü olduğu Avrupa için de bir ilham kaynağı olabilirdi. Seçimleri kazanan Allende karşısında duygularını, "orospu çocuğu, orospu çocuğu" diye dile getiren ABD Başkanı Nixon, o dönemi şöyle değerlendirir: "Güney Amerika'nın çelişik güçler ve gerilimlerle dolu bir volkan olabileceği, ama en zengin toprakların da volkanik topraklar olduğu görülmektedir. Volkan küllerinden oluşan topraklar daha sonra başarıyla sürülür. Şunu demek istiyorum ki, devrimci bir dönemde yaşıyoruz. Bunun sonucunda, birçok sorunlara karşı koymak durumundayız."

Bu dönemde ABD dış politikası "Kırklar Kurulu" diye de anılan Milli Güvenlik Konseyi (National Security Council) tarafından yürütülmeye başlanmıştı. ABD, Şili ile ilgili hazırlıklarını tam beş kez değiştirdi. Bu biraz da Şili'deki iç dinamiğin çetin cevizliğinden ileri gelmekteydi. Ama Amerikan yönetimi, sistemin disiplinine uymayanların başına gelecekleri ve sonunda uğrayacakları felaketi, canlı bir organizma üzerinde bir *test case* örneği olarak, Fransa'ya, öteki sanayi ülkelerine ve söz dinlemez demokrasilere göstermek için uzun dönemli bir yıpratma savaşı ya da Pentagon'un deyimiyle bir "özel harp" yürütecekti.

Bugün "ben bu hikayeyi biliyorum" dedirtecek kadar bayağılaşan ve başka ülkelerde de başvurulan taktikler Şili'de uygulamaya konuldu. Allende, Unidad Popular yönetimi karşısında orduyu en azından üç yıl tarafsız bir konumda tutmayı başardı. Tabiî bunun bir nedeni de Unidad Popular yandaşlarının, her toplumsal güç gibi orduda da belirli bir etkiye sahip olmasıydı.

Allende'nin 5 kasım 1970'de yaptığı "göreve başlama" konuşmasından: "Bu olay, işçilerin, çileli halkımızın zaferidir. O halk ki, ilerlemeyi sağlama yeteneğinden yoksun bir egemen sınıf tarafından, bağımsızlık kisvesi altında yüzelli yıldır sömürülmektedir. Üçüncü Dünya halklarının geri kalmışlığı, bilgisizliğin ve açlığın sürmesinin nedeni, bu durumun ayrıcalıklı küçük gruplar için kârlı olmasından ileri gelmektedir. Bu gerçeği hepimiz biliyoruz. Fakat artık 'Yeter!' diyebileceğimiz gün nihayet gelmiştir: Basta! Bitsin artık bütün bunlar! Ekonomik sömürü bitsin! Toplumsal eşitsizlikler bitsin! Siyasal baskı bitsin!... Tarihsel bir anı yaşıyoruz. Şili'nin siyasal kurumlarında bir değişim meydana geliyor. Çoğunluğun iradesi ile, halkın en geniş kesimlerini temsil eden parti ve hareketler iktidara gelmiştir...

Bu yüzden darbeciler, ordunun bu kesimini etkisiz kılabilmek için sistemli ve etkileyici tasfiyeye başvurdular. İki oğlu Unidad Popular için çalışan General Schneider, Allende'nin meşruiyetini kabul eden açıklamalar yaptıktan bir süre sonra, Allende'nin başkanlığının Kongre'de onaylanmasından iki gün önce öldürüldü. Ayrıca, bu eyleme "sol terör başladı" havası verip, Allende'nin başkanlığının onaylanmasını engellemeyi ummuşlar, ama başarılı olamamışlardı. Ordu içindeki meşruiyetçi güçler sistemli biçimde geriletildi ve etkisizleştirildi. Şili'ye verdiği bütün ekonomik kredileri kesen ABD, Şili ordusuna çok uygun koşullarda silah ve askeri donatım sağlamaya devam etti. Orduyla kurumsal ilişkilerini derinleştirdi. 1973'te ordu, artık bünyesindeki tüm meşruiyet yanlısı komutanların tasfiye edilebileceği bir noktaya gelmişti. Allende'nin bu son yılında Genelkurmay Başkanı Pratts'a suikast düzenlenir. Allende'nin yaveri hunharca öldürtülür. Ağustos sonunda ise Pratts ve demokrasiye bağlı diğer subaylar istifaya zorlanır, Pinochet ekibi komutayı ele alır. Diğer modern darbe örneklerinde görüldüğü gibi, darbenin ilk günlerinde ordu içinde de acımasız bir tasfiye yürütülür. Bu arada Arjantin'e giden eski Genelkurmay Başkanı Pratts da Pinochet'nin ajanları tarafından kaldığı evin kapısında vurularak "cezalandırılır".

Allende'nin iktidarı boyunca faşist "Patria y Libertad" (Vatan ve Hürriyet) örgütünün militanları ve ordunun sağ kesimi, bir kısmı fiiliyata geçirilen sayısız darbe hazırlığında bulundu. Bu örgüt 11 Eylül 1970'de kurulmuştu. Aslında Ulusal Parti'nin bir uzantısıydı ve partiyle sıkı bir işbirliği içindeydi. Daha sonraları kendini "darbenin esinleyicisi" ve cuntanın ardındaki ideolojik güç" olarak sunacaktı. Örgütün lideri Pablo Rodrigez'in ve yardımcısı Alman asıllı Robert Thieme'nin, daha Frei döneminde darbe girişiminde bulunan General Viaux ile yakın ilişkileri vardı. Bunlar darbeden kısa süre önce amaçlarını *Die Welt* gazetesine şöyle açıklamışlardı: "Amacımız askerî güçlerin iktidarı ele geçirmesine dek ülkede karışıklığı hızlandırmaktır." Örgüt militanlarının duvarlara yazdığı temel slogan ise, "Cakarta'yı bekleyin"di. Unidad Popular'ın bütün karşı kampanyalara rağmen 1973 seçimlerinde oylarını artırması üzerine şöyle diyeceklerdi: "Allende hemen bugün düşürülmeli, yoksa 1976 seçimleri gelip çattığında oyların yüzde 80'ini toplayacaktır." 1971 yılında Unidad Popular ile Hıristiyan Demokratlar arasında diyalog sağlamaya çalışan eski içişleri bakanı Hıristiyan Demokrat Perez Zujoviç öldürüldü. Daha sonra bu cinayet de solun üstüne yıkılmaya çalışıldı. Allende'ye suikast girişiminde bulunuldu. Bakır sanayii tesislerine sabotajlar düzen-

Allende'yle özel bir dostluğu olan Fidel Castro 1971 yılında Şili'yi ziyaret etti. Büyük siyasal toplantıların düzenlendiği Santiago Ulusal Stadyumu'nda Castro, Şili deneyimini şöyle değerlendiriyordu: "Şili'de apayrı bir eylem görülmektedir. Bu, devrimci bir eylemdir. Öyle bir eylem ki, devrimciler değişimi, barış içinde yasal ve anayasal yöntemlere başvurarak gerçekleştirmeye çalışıyorlar. Çağdaş toplumların tarihinde çok değişik bir yeri var bu değişimin."

lenirken, Unidad Popular önderlerine suikastlar yapıldı. 1972'deki darbe girişiminden sonra, Patria y Libertad grubunun bürolarına yapılan baskında, çeşitli silah ve bombalar, sağ politikacılarla ilişkileri açıklayan belgeler ve La Moneda'ya baskın planları ele geçti. 73 yılında ondokuz sendikacı, KP ve SP yöneticisi öldürüldü. Dokuz Unidad Popular liderine suikast girişiminde bulunuldu. Ve 1973 yazı boyunca demiryollarına, köprülere, santrallere ve fabrikalara yönelik altıyüz bombalama eylemi meydana geldi. Allende sağ şiddete, devrimci şiddetle karşı koymaktan sonuna dek çekindi. Kendi partisinin sol kanadı da dahil çok büyük bir baskı altında olduğu halde, işçilerin silahlandırılmasına kesinlikle karşı çıktı. Çıkabilecek bir iç savaşta sağın kazanacağına inanıyordu. Gerçi parlamentoda sert tavırlar da koydu, ama bunlar sözde kaldı. Öte yandan parlamentodaki çoğunluk grubu orduya, hükümetin onayını beklemeden her yerde silah arama yetkisi vererek bir direniş hazırlığına karşı önceden önlem aldı. Askerler de sık sık fabrikalara baskınlar düzenleyerek, işçileri moral çöküntüye uğrattılar. Allende çeşitli manevralarla orduyu denetimi altında tutmak, ya da tehlikeleri uzaklaştırmak için askerleri kabinede görevlendirmişti, ama bu olay onun kitle düzeyinde kendi hareket alanını kısıtlamıştı.

UNIDAD POPULAR'IN İCRAATI

Allende'nin ilk iktidar yılında asgari ücret yüzde 35 artırıldı. Halka parasız sağlık hizmeti ve ilaç sağlayan bir "sağlık treni" kırsal kesimi taramaya girişti. 1970 Aralığı'ndan başlayarak çocuklara ve gebe ya da süt emziren kadınlara parasız süt dağıtılmaya başlandı. Frei döneminde yavaş yürüyen toprak reformu hızlandırıldı. Enflasyon ve işsizlik geriletildi. Tarımda ve sanayide üretim yükseldi ve ulusal gelir arttı. Bunlar oldukça şaşırtıcı başarılardı. 1971 Nisanı'nda yapılan belediye seçimlerinde Unidad Popular oyların yüzde 49.7'sini aldı. Unidad Popular dışındaki gruplarla birlikte solun oyu yüzde 50'yi geçiyordu. Aynı yıl Şili'yi ziyaret eden Castro, büyük siyasal toplantıların düzenlendiği Santiago Ulusal Stadı'nda Şili deneyimini şöyle değerlendirecekti. "Şili'de apayrı bir eylem görülmektedir. Bu, değişen toplumun eylemidir. Bu, devrimci bir eylemdir. Öyle bir eylem ki, devrimciler değişimi, barış içinde yasal ve anayasal yöntemlere başvurarak gerçekleştirmeye çalışıyorlar. Çağdaş toplumların tarihinde çok değişik bir yeri var bu değişimin."

Unidad Popular'ın dışında kalan MIR (Devrimci Sol Hareket), Allende'nin başkanlık kampanyasını olumsuz yönde etkilememek için 1970'te eylemlerini durdurdu. Silahlı mücadele yanlısı olmamakla birlikte MIR, Latin Amerika'daki diğer Castroist hareketlerden önemli farklılıklara sahipti. Başlangıçta öğrenci kesimi ve gecekondularda yaygınlaşan bu hareket, daha sonra maden ve tarım işçileri arasında destek görmeye başladı. MIR, Unidad Popular'ın salt üst örgütlere dayalı birliğini yetersiz buluyor, kitlelerin devrimci inisyatifinin kırılmaması ve alttan taban örgütlenmelerinin geliştirilmesi gerektiğini ve bunun

Unidad Popular iktidarının tek güvencesi olduğunu savunuyordu. KP ise, darbe tehdidi karşısında Hıristiyan Demokratlar ve ordu ile diyalog olanaklarının araştırılmasından ve ihtiyatlı davranılmasından yanaydı. Unidad Popular iktidarı, birçok kendiliğinden köylü ve işçi hareketinin de boy göstermesine yol açtı. Bu hareketlerde MIR etkin olarak yer almıştı. KP bu durumda MIR'e çok sert biçimde saldırmaya, hattâ maceracılığın ötesinde suçlamalarda bulunmaya başladı. MIR ısrarla halkın tabandan örgütlenmesinde geç kalındığını savunuyordu. Gerçi Allende'nin seçim kampanyası bütün ülkede, fabrika, okul ve gecekondu mahallelerine kadar yayılan Unidad Popular komiteleri kanalıyla yürütülmüştü, ama bunlardan politik olarak yararlanma yoluna gidilmemişti. MIR, işyerlerinde üstten örgütlenen denetim komiteleri yerine, daha yaygın konseyler oluşturulmasını savundu. Daha sonra fabrikalarda bu tür örgütlenmeler kendiliğinden yükselince, KP bunları denetimi altına almaya çalıştı. KP militanları MIR'ı tasfiyeyi amaçlar, hattâ kavgalarda bir MIR militanı ölür. Allende bu çatışmaları yatıştırır. Öte yandan, ordunun MIR'ı yasaklama yolundaki baskısına sonuna dek direnir.

Allende'nin bu solcu gençlere karşı hayli ilginç bir yaklaşımı vardı. Onlara kızardı, ama heyecanlarını anlayışla karşılardı. KP ile uzun yıllar birlikte, aynı cephelerde mücadele verdiği halde, KP'li dostu, yakını pek yoktu. Oysa ateşli tartışmalar yaptığı gençlerden yakın bir çevresi vardı. Onlar "yoldaş başkanları"nı darbe günü yalnız bırakmayacak, onunla birlikte döğüşerek öleceklerdi. Ve bugün KP ve MIR aynı ittifak içindeler. Ve KP, Pinochet diktasının devrilmesi için her türlü mücadele biçiminin denenmesinden yana. Cunta karşısında çeşitli güçlerin ortaklaşa oluşturduğu "direniş komitelerini" savunan MIR'ın başında ise Salvador Allende'nin yeğeni Pascal Allende var. Bugün Şili'de toplumsal muhalefeti, üst örgütler değil, bir zamanlar programında olduğu halde Unidad Popular'ın yeterince yaygınlaştıramadığı, ama nüvelerini attığı taban örgütlenmeleri yürütüyor. Ve Şili'de nerede bir toplantı

MIR (Devrimci Sol Hareket) Unidad Popular'ın dışında kalmıştı. Allende'nin başkanlık kampanyasını olumsuz yönde etkilememek için 1970'te eylemlerini durdurdu. MIR, Latin Amerika'daki diğer Castroist hareketlerden önemli farklılıklara sahipti. Başlangıçta öğrenci kesimi ve gecekondularda yaygınlaşan bu hareket, daha sonra maden ve tarım işçileri arasında destek görmeye başladı. Pinochet cuntasının karşısındaki çeşitli güçlerin oluşturduğu "direniş komiteleri"ni savunan MIR'ın başında şu anda Allende'nin yeğeni Pascal Allende var.

Faşist Patria y Libertad (Vatan ve Hürriyet) 11 Eylül 1970'de kuruldu. Unidad Popular döneminde işlenen cinayetlerin faili olan bu örgüt, aslında Ulusal Parti'nin bir uzantısıydı. Daha sonraları kendilerini "darbenin esinleyicisi" ve "cuntanın ardındaki ideolojik güç" olarak sundular. Örgütün liderleri (sol üstteki resimler, sırasıyla) Pablo Rodrigez ve yardımcısı Alman asıllı Robert Thieme, darbeden kısa bir süre önce Die Welt *gazetesine amaçlarını şöyle açıklıyorlardı: "Amacımız askeri güçlerin iktidarı ele geçirmesine kadar ülkede karışıklığı hızlandırmaktır."*

Ordu içinde çok sayıda darbe projeleri üretiliyordu. Genelkurmay Başkanı Pratts (üstte) ilginç bir darbe girişimini şöyle önlemişti: 29 Haziran'da yüz asker Başkanlık Sarayı'nı kuşatır. Oldukça kararlıdırlar. Pratts dışarı çıkarak onları yatıştırır ve ikna eder. Askerler de kışlalarına dönerler. Daha sonra Pratts ve ona bağlı subaylar istifaya zorlanır. Bu arada Arjantin'e giden Pratts Pinochet'nin ajanları tarafından kaldığı evin kapısında öldürülür.

Allende döneminde başlayan "tencereli protesto" yöntemi bugün Pinochet cuntasına karşı da kullanılıyor. ABD'nin uyguladığı ekonomik sabotaj yöntemleri etkili olmuştur. CIA'nın sadece kamyoncular grevini desteklemek için harcadıkları para 8.8 milyon dolardı.

düzenlense, Salvador Allende'nin resimleri beliriyor: "Salvador Allende Yaşıyor!"

EKONOMİK SAVAŞ

Allende yönetimi bankaları kamulaştırdı. Sıra bakıra geldiğinde ABD yönetimi ile doğrudan çatışmaya girdi. Bunun sonucunda ekonomik abluka ve kredilerin iptali gündeme geldi. Şili parlamentosu, artık ulusal dava haline gelmiş bulunan bakır madenlerinin millileştirilmesini oybirliği ile kabul etti. Allende, bu kararla Şili halkının "ikinci bağımsızlığını" kazandığını söyledi ve 11 Temmuz'u "Ulusal Onur Günü" ilan etti.

ABD'nin bakır fiyatlarını düşürmesi, ekonomik abluka uygulaması kısa sürede etkilerini göstermeye başladı. Sağ partilerin de ekonomik savaş yöntemini seçmesi sonunda ekonomik durum vahim bir hal aldı. Öte yandan Allende'nin herşeyi kamulaştıracağı, küçük tacirleri bile mülksüzleştireceği yolunda yoğun bir fısıltı kampanyası başlatıldı. Suni olarak piyasadan mal çekiliyor, tüketici psikolojisi körüklenip büyük bir talep artışı kışkırtılıyordu. Karaborsanın sağladığı bu fahiş kârlar siyasal çıkar yanında, büyük ekonomik kârlar da sağlıyordu. Ülke dışına büyük bir döviz akışı başladı. Adalet organları Allende yönetiminin birçok kararını iptal ediyor ya da itirazlarını kabul etmiyordu. Basın ve özel televizyonlar da açılan yıpratma kampanyasına hız verdi. Diğer yandan, devlet aygıtı içinde çalışanların dörtte üçü Unidad Popular'a karşıydı.

Sonunda Şili sokakları tencerelerle yönetimi protesto eden orta ve üst tabaka kadınlarının eylemlerine tanık oldu. Muhalefetin stratejisi emekçi kesimler üzerinde etkili olmamakla birlikte, Allende yönetiminin orta sınıfla kesin bir kopuş içinde olduğu açıktı.

Toprak ve sürü sahipleri hayvanlarını komşu ülkelere geçirince et sıkıntısı başladı. Sağlık işlerinin sosyalleştirilmesi gündeme gelince Ulusal Doktorlar Birliği greve gitti.

Nixon hükümeti ve ülkedeki muhalefetin stratejisi artık kesinlikle ortaya çıkmıştı: "Allende'yi yönetmekten alıkoymak, reformların gerçekleşmesini sabote etmek ve ilk seçimde 'tasını tarağını toplayıp, çekilip gitmesini sağlamak." 1972 sonbaharında bütün Şili felce uğradı. Kamyon sürücüleri dört haftalık greve gittiler. Daha sonra küçük esnaf, serbest meslek erbabı da bu greve katıldı. Bakır madenlerindeki teknik personelin işi bırakmaları ise, önemli gelir kaybına neden oldu.

Bütün senaryolara rağmen Unidad Popular oylarını ve kitle desteğini artırıyordu. Nitekim 4 Mart'ta yapılan seçimlerde Parlamento'da sekiz sandalye daha kazanmış, oyların yüzde 43.4'ünü almıştı. Darbeden bir hafta önce, yani 4 Eylül 1973'te ise, Unidad Popular Hükümeti'ni destekleyen 800 bin kişinin katıldığı bir miting yapılacaktı, Santiago caddelerinde.

ABD Allende'yi "barışçı yoldan" düşürmek için muhalefetin kampanyasına parasal destek de sağlamıştı. CIA'nın kamyon sahipleri grevini desteklemek için ülkeye soktuğu para, yaklaşık 8.8 milyon dolardı. Bu dolarlar karaborsada 5 kat fazlasına bozduruluyordu. Hasılı iki ülkenin nüfus oranları gözönüne alınırsa, Nixon'un seçim kampanyasında harcadığı tutarın yirmi kat fazlası bu uğurda harcandı.

ÖLÜME GÖTÜREN ZAFER

Unidad Popular, bütün senaryoları altüst eden bir zafer kazandı 4 Mart 1973'te. Gerçi parlamentoda yine azınlıktaydı, ama sekiz sandalye daha elde etmiş, oyların yüzde 43.4'ünü toplamıştı.

Cunta liderleri daha sonraları darbe kararını 4 Mart'ta aldıklarını açıklayacaklardı. Temmuz ayında kamyon sahipleri yeniden greve gittiler. Buna paralel sabotaj eylemleri başladı. Ordu homurdanıyordu. 29 Haziran'da yüz asker başkanlık sarayını kuşattığında, onları tek başına yatıştıran General Pratts'dı. Ağustos sonunda subaylar, Latin geleneğine uygun biçimde, otoritesini artık tanımadıklarını belli etmek için, karılarını Pratts'ın evinin önünde protesto gösterileri yapmaya yolladılar. Ve bir gün sonra Genelkurmay Başkanı görevinden istifa etti.

Parlamento çoğunluğu Ağustos sonunda kesin darbeyi indirdi. Hükümetin "anayasaya aykırı" olduğu ilan edildi ve "anayasal düzenin yeniden kurulması" çağrısında bulunuldu. 3 Eylül'de Eduardo Frei, birçok ülkede olduğu gibi, işlerini bitirip kışlalarına çekilecekleri beklentisiyle açıkça askerlere seslendi: "Artık bu duruma bir son vermek şart!"

Darbeden birkaç gün önce Hıristiyan Demokratlar ile Unidad Popular'ın anlaşmaya varma ihtimalinin belirmesi ise, askerleri ellerini çabuk tutmaya itti.

Allende olayların gidişini 29 Haziran'da açıkça görmüştü. O günkü darbe girişiminden sonra, ordu komutanları ile yaptığı toplantıda onsekiz generalden yalnızca dördüne güvenebileceğini anlamıştı. O güne, ucu ucuna başarılı olan manevralarla gelinmişti. Ve artık Başkan, 48 saatten ötesini planlayabilecek durumda değildi...

7 Eylül günü Pinochet dahil yüksek rüt-

"Ben Allende olmayacağım" diyen nice politikacıya oranla, eşi zor bulunur bir onurluluk ve cesaret örneğiydi Allende'nin son günü. Pinochet komutasındaki askerlerin Başkanlık Sarayı'na saldırdığı gün, elinde Fidel Castro'nun armağan ettiği tüfeğiyle kendini savunan Allende'nin beraberinde, karısı Hortensia, kızları Beatriz, Isabel ve kırka yakın arkadaşı vardı. Saat 9.15'te La Moneda'ya topçu ateşi açılır ve iki yüz kişilik piyade birliği saldırır. Bu saldırıdan sonuç alamayan Pinochet, bu kez iki Hunter Hawk uçağına taarruz emri verir. Sekiz dalış yapan uçakların attığı onsekiz roket binanın üst katında büyük hasara yol açar. Askerler saat 14.'e doğru yukarı katın bir bölümünü ele geçirirler. Karnından yara alan Allende kırmızı salonun bir köşesine çekilir. Daha sonra göğsünden yara alır. Başkanı çalışma odasına götürürler ve üzerine Şili bayrağı örterler. İçeri giren askerlerin başındaki General Palacios, Allende'nin üzerindeki bayrağı kaldırıp atar. Yanındaki askerlerden biri makinalı tüfekle Allende'nin başına bir el ateş eder.

beli generallerle toplantı yapan Allende, dört gün sonra halk oylamasına gideceğini açıkladı. Daha sonra askerler kendi aralarında toplandılar.

DARBE BAŞLATILIYOR

Eylül ayında ABD deniz kuvvetleri ile Şili bahriyesi her yıl tekrarlanan bir eğitim tatbikatı yaparlardı. Bundan yararlanılarak Şili ordusu "teyakkuz" haline getirildi. 10 Eylül gecesi Allende'yi destekleyen son komutan olan Deniz Kuvvetleri Komutanı General Montero, Valparaiso'da evinde enterne edildi. Harekat Amerikan-Şili tatbikatına katılan özel birliklerce başlatıldı. Valparaiso'daki Şili Deniz Garnizon komutanı Amiral Merino komutasındaki birlikler Valparaiso'ya dağıldılar ve başkentle tüm bağlantılar kesildi. Eldeki listelere göre Valparaiso'daki Allende yanlıları tutuklanarak gemilere doldurulmaya başlandı. 11 Eylül sabahı saat üçte Valparaiso'da harekat tamamlanmıştı. Şafakla birlikte askerî birlikler Şili'nin her yanında harekatı başlattılar. Ellerindeki listelerde kimlerin kurşuna dizileceği, kimlerin tutuklanacağı belirtiliyordu. Generallerin hedefi, acımasızca, "Marksist kanserin Şili'deki kökünü kazımaktı".

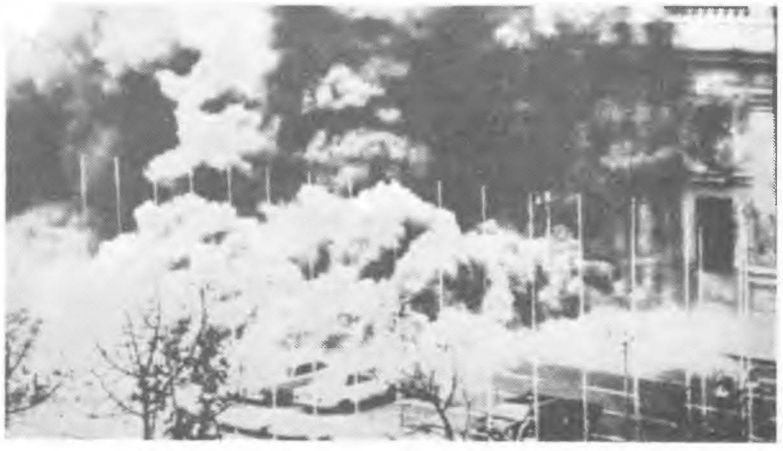
Santiago dışında güçlü bir direniş olmadı. Bazı birlikler darbeye katılmayı reddederek direnişe geçerken, siviller ancak Santiago'da güçlü bir silahlı direniş gerçekleştirebildiler.

Allende'nin en yakın dostu ve hiç istemediği halde bir çeşit danışmanı olan Augusto Olivaras Sosyalist Parti'nin sol kanadındandı ve *Punto Final* dergisinin editörüydü. Bu dergide MIR'ın görüşlerine de yer verilirdi. Regis Debray, Şili'de bulunduğu sıralarda, "El Perro" diye anılan Olivaras'a şu soruyu yöneltmişti: "Bir gün kuvvet komutanları, evet ya da hayır hakkı tanımadan muhtıralarını koltuklarının altına alıp, Başkan'ın bürosunu bassalar, ne olur?" Olivaras gülümseyerek şu yanıtı vermişti: "Ne olacağı ortada, kim ilk ateş ederse, o kurtulur. Salvador ölmeyi teslim olmaya yeğler." Allende son dönemlerinde sık sık şunu tekrarlıyordu: "Üstümde pijamayla kimse beni uçağa binip kaçmaya zorlayamaz! Kimse beni bir elçilikten sığınma hakkı istemeye zorlayamaz!"

Evet, "ben Allende olmayacağım!" diyen nice politikacılara oranla, eşi zor bulunur bir onurluluk ve cesaret örneğiydi Allende'nin son günü.

Allende'nin eşi Hortensia Bussi Allende, kızları Beatriz, Isabel ve son anına kadar yanında kalan arkadaşlarının anlattıkları-

na göre 11 Eylül sabahı La Moneda'da olaylar şöyle gelişmişti:

Sabah saat 6.10'da Salvador Allende başkanlık konutunda, askerî birliklerin La Moneda üzerine yürüdüklerini bildiren bir telefonla uyanır. Unidad Popular Hükümeti'ni La Moneda'da savunacağını açıklar. Kendisiyle gelen 23 gönüllüyle birlikte, saat 7 sularında başkanlık sarayına varır. Dört kamyon ve bir kamyonetle gelen grubun elinde 23 hafif makineli tüfek, 30 kalibrelik iki otomatik tüfek, üç bazuka vardır.

Santiago'da hâlâ hükümetin elinde bulunan iki radyo vericisinden Şili halkına seslenen üç konuşma yapar. Askerler yayını kesene kadar sözlerine devam eder:

"Size seslenmek için bir kez daha elime fırsat geçeceğini sanmıyorum. Acı konuşmayacağım ama, sözlerimin, Şili askeri olarak ant içenlere, bu andı tutmadıkları için ahlaksal bir ceza olmasını dilerim. Askerlerin gücü var, bizleri ezip geçebilirler. Ama sosyal gelişmeye engel olamazlar. Tarih bizimledir ve halk kendi tarihini yazacaktır.

Ülkemin insanları... bana gösterdiğiniz bağlılık ve duyduğunuz güven için hepinize teşekkür etmek isterim. Her zaman yanınızda olacağım, en azından anılarım yanınızda olacak.

Şili'ye ve onun geleceğine inanıyorum. Bizden sonrakiler bu karanlık ve acı günü yenmesini bilecektir. Sizler, çok geçmeden özgür insanların, daha yeterli bir toplum kurmak için yürüyeceği yolları açacağına inanın!

Yaşasın Şili!"

Saat 8.15'de La Moneda'yı telefonla arayan Amiral Carvajal, Başkan'dan teslim olmasını istedi. Kendisinin ve ailesinin Şili'den sağ olarak ayrılmasına izin verecekleri açıkladı. Allende bu teklifi reddetti. Başkan Allende o ana kadar La Moneda'yı savunmak için hiçbir çaba harcamayan muhafız birliğinin komutanlarını ağır bir dille suçlayarak, Başkanlık Sarayı'nı derhal terketmelerini emretti. Üniformalılara inanmanın sırası olmadığını belirterek, askerî yaverlerinin de ayrılmalarını istedi.

Bu sırada Başkan'ın yanında olmak isteyen birçok bakan, yüksek memur, kızları Beatriz ve Isabel ve Unidad Popular'ın birçok yandaşı La Moneda'dadır.

Saat 9.15'te saraya ilk topçu ateşi açılır. İkiyüz kişilik bir piyade gücü saldırıya geçer. O sırada Başkan'ı savunanlar kırk kişiden fazla değildir. Saldırganlara ateş açılmasını emreden Başkan da savunmaya fiilen katılmaktadır. Askerler geri çekilir. Bu kez tanklarla saldırırlar. Bir tank bazuka

Darbe sonrasında Şili'den insan manzaraları. Tutuklamalar, cinayetler, kitap yakmalar, işkenceler, pek çoğu yargılamadan infaz edilen idamlar, kurşuna dizmeler. Bir zamanlar siyasi toplantıların yapıldığı Santiago Ulusal Stadyumu, artık bir toplama kampıdır. Darbeden geriye kalanlar, binlerce çift yaşlı göz, ortak noktaları ölüm tarihleri olan insanların buluştuğu mezarlıklar.

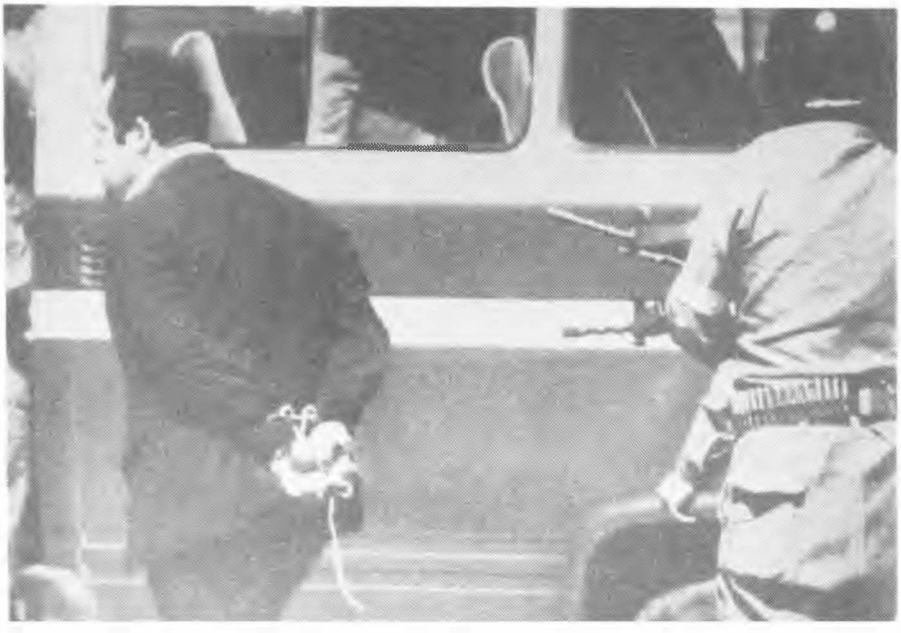

ateşiyle tahrip edilir. İki tank Başkan'ın çalışma odasını hedef alan atışlar yapmaktadır.

Saat 10.45'de Başkan, kızlarının ve diğer kadın görevlilerin, bakanların ve diğerlerinin La Moneda'yı terketmesini, yalnızca silahlı savunucuların kalmalarını ister.

Saat 11'de radyodan, teslim olmazlarsa uçaklarla saldırılacağı bildirilir. Askerî birliklerin hava hücumu nedeniyle geri çekilmesi üzerine, saat 11.45'de kadınlar La Moneda'yı terkeder. Saat 12'de hava hücumu başlar. İki Hunter Hawk jet uçağı iki yüz yıllık La Moneda üzerine sekiz dalış yapar. Atılan 18 roket binanın üst katında büyük hasara yol açar. Hava saldırısından sonra İkinci Tank Alayı hücuma geçer.

Çatışma iki saat sürer. Başkan ve onu savunan 42 kişi direnmeye devam ederler. La Moneda'nın büyük bir kesimini yükselen duman ve alevler kaplar.

Saat 13.30'da askerler sarayın birinci katını ele geçirirler. Saat 14'e doğru da yukarı katın bir bölümünü alırlar. Başkan birkaç arkadaşıyla birlikte kırmızı salonun bir köşesine çekilir. Karnından yara alır. Bir koltuğa dayanır, birkaç metre ötesindeki askerlere ateş etmeye çalışır. Göğsünden yara alır. Ölürken bile üzerine kurşun yağdırırlar. Başkan yere düşerken yanındakiler askerleri geri püskürtürler. Başkanı çalışma odasına taşırlar, üstünü Şili bayrağı ile örterler.

Kırk dakika sonra son savunucular da düşer. General Palacios, Başkan'ın üstündeki Şili bayrağını kaldırıp atar. Generalin

yanındakilerden biri eline aldığı makinalı tüfekle Allende'nin başına bir el ateş eder...

Latin Amerika'da 50'li yıllardan bu yana toplumsal reformlar başlatan birçok başkan, Arbenz, Goulart, Torres ve diğerleri, şapkalarını alıp gitmişlerdi. Bambaşka bir örnek sundu Allende. İspanyollar'ın deyimiyle, "murio en su ley", yani kendi yasasına uygun öldü. Tabancası elinde, kurallarını sonuna kadar savundu, teslim olmadı, ölümünü şiddetli bir tokat gibi çaldı darbecilerin suratına.

Regis Debray, "yerinde başkası olsa çoktan düşerdi" diyor, "o gözüpekliği ile yürüdü, artık elinde olmayan gücü ve cüretiyle, iktidar olmaktan çıkmış bir iktidarı elinde tuttu."

"Onur tutkusu. Dürüstlük. Soyluluk. Katıksız olmak. Buna Latinler "homria" diyorlar. Bunu başka dile çevirmek olanaksız. Aslında Salvador Allende bir "caballero" idi, yani "sapına kadar adam". Geçmiş çağların eskimiş, biraz da gülünç değerleridir bunlar belki, ama bunların bedeli peşin peşin ödendi. Çağımıza ve onun gereklerine geçilebilmesi için, bu "sapına kadar adamın", rolünü bitirip dönemini kapaması gerekiyordu belki de." ❑

R.Z.

KAYNAKÇA

- ☐ Calderon, H., *Friedman Modeli Kıskacında Şili*, Belge Y. İst., 1982
- ☐ Castillo, R., *Şili Devriminin Öğrettikleri*, Bilim Y., İstanbul 1974
- ☐ Corvalan, L., *Reden und Aufsätze*, Frankfurt 1973
- ☐ Debray, Regis, *Conversations with Allende*, London 1971
- ☐ Hauser, T., *Kayıp*, Alan Y., 1984
- ☐ Henderson, B. *The Chilean State After The Coup*, Socialist Register 1977, London
- ☐ Lawrezky, J., *Salvador Allende*
- ☐ Löwy, M. *Marxismus in Lateinamerika*, Berlin 1985
- ☐ Meschkat, K., *Neue Organisations formen der chilenischen Arbeiterklasse während der Unidad Popular*, Probleme des Klassenkampfs, 14/15, Berlin 1974
- ☐ Miliband, R., *The Coup in Chile*, Socialist Register 1973, London
- ☐ Roverato, G., *Salvador Allende e il Cile socialista*, I Personaggi Della Storia Contemporanea, Milano 1980
- ☐ Urise, A., *Şili'de Amerikan Darbesi*, Bilgi Y., Ankara 1975

- ☐ *Chilean Resistance Courier*, California
- ☐ *Chile Dokumentation*, Bremen/Stuttgart
- ☐ *El Rebelde en la clandestinidad*,
- ☐ *Lateinamerika Nachricten*, Berlin

- ☐ Derleme, *Chile-Ein Schwarzbuch*; Pahl Rugenstein, Köln 1974
- ☐ Derleme, *Guide to the Political Parties of South America*, Penguin Books, 1973
- ☐ Derleme, *Latin Amerika'da Militarizm, Devlet ve Demokrasi Dosyası*, Alan Yayınları, İstanbul 1985
- ☐ Derleme, *Latin American Radicalism*, New York 1969
- ☐ Derleme, *Şili İhtilalci Sol*, A Yayınları, Ankara 1975

KRONOLOJİ

26.7.1908	Valparaiso kentinde avukat Salvador Allende Castro ve eşi Laura Gossens Urike'nin oğlu Salvador Allende Gossens dünyaya geliyor.
1918	Başkent Santiago'daki Ulusal Enstitü'ye giriyor.
1922	Şili Komünist Partisi'nin kuruluşu.
1924	Liseyi bitiriyor.
1925	Vine del Mar'daki süvari birliğinde askerlik görevi.
1926	Santiago'daki Şili Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde öğrenime başlıyor.
1931	General İbanez karşıtı öğrenci hareketine katılıyor ve tutuklanıyor. Üniversite Konseyi'ne seçiliyor. "Avance" (İleri) adlı öğrenci hareketinin yöneticiliğine seçiliyor.
1932	Allende'nin tutuklanması. Babasının ölümü.
1933	Tıp öğrenimini tamamlıyor. Valparaiso'daki bir morgda anatom olarak çalışmaya başlıyor. Nisan ayında Sosyalist Parti'nin (SP) kuruluşuna katılıyor.
1935	*Şili Tıp Bülteni*'ni yayınlıyor. "Tıpçılar Birliği"ni örgütlüyor ve *Ulusal Sağlık Sisteminin Örgütlenmesi* adlı bir kitap yazıyor.
1936	Halk Cephesi'nin Valparaiso yöneticiliği.
1937	SP'den Valparaiso-Quillota milletvekili.
1938	SP genel sekreter yardımcılığı.
1939	Sağlık bakanı oluyor. Hortensia Bussi Soto ile evleniyor.
1940	*Şili'nin Sosyal Tıp Sorunları* adlı kitabının yayınlanması.
1942-43	Bakanlıktan ayrılıyor. SP genel sekreterliği.
1945	Valdivia ve çevresinden senatör seçiliyor.
1949	Şili Yüksek Tıp Okulu Başkanlığı'na getiriliyor.
1952	KP ve SP'nin oluşturduğu Halk Cephesi'nin başkan adayı, Kongre'ye madenlerin millileştirilmesi için yasa teklifi veriyor.
1953	Tarapaca ve Antofagasta bölgesi senatörlüğü.
1954	SSCB, Çin, Fransa ve İtalya gezileri.
1958	Halk Eylemi Birliği (FRAP) adına ikinci kez başkan adaylığı.
1959	Küba Devrimi'nin önderleriyle tanışma. Venezuella yolculuğu.
1961	Valparaiso ve çevresinden senatör seçiliyor. Uruguay'a yolculuk.
1964	Başkanlık seçimlerine sol bloğun adayı olarak katılıyor.
1966	Senato başkanlığı'na seçiliyor. 1969'a kadar bu görevi sürdürüyor.
22.2.1970	Başkanlık seçiminde Unidad Popular'ın adayı olarak gösteriliyor.
4.9.1970	Başkanlık seçimlerinde Unidad Popular'ın zaferi.
22.10.1970	Genelkurmay Başkanı René Schneider'in öldürülmesi.
24.10.1970	Kongre Allende'nin devlet başkanlığını onaylıyor.
2.12.1970	Toprak Reformu Yasası uyarınca toprak dağıtımına başlanıyor.
16.1.1971	Allende'ye yönelik bir suikast girişimi ortaya çıkarılıyor.
4.4.1971	Unidad Popular'in yerel seçimlerde ezici zaferi.
18.5.1971	İlk kez MIR (Devrimci Sol Hareket) Allende hükümetinin hantallığını eleştiriyor.
11.7.1971	Kongre bakır madenlerinin millileştirilmesini onaylıyor.
24.7.1971	Arjantin Başkanı General Laune ile "Salta Deklarasycnu"nu imzalıyor.
13.8.1971	ABD Şili'ye verdiği kredileri kesiyor.
10.11.1971	Castro'nun 5 Aralığa kadar süren Şili ziyareti.
1.12.1971	Kadınların tencereli protesto gösterileri.
25.12.1971	Önemli bakır madenlerindeki işçiler ücret artışı talep ediyor.
Mart 1972	CIA ve ITT'nin 1970 ve 1971'de Allende'yi devirmeye yönelik girişimlerinin Amerikalı bir gazeteci tarafından açıklanması.
Mayıs 1972	Bakır işçileri grevi.
Ağustos 1972	Esnaf ve ticaret erbabının grevi. Sokak gösterileri. Santiago'da olağanüstü durum ilânı. Ulusal Parti ve Hıristiyan Demokratlar'ın CODE'yi (Demokratik Konfederasyon) oluşturmaları.
Ekim 1972	26 gün süren kamyon sahipleri grevi bütün Şili'yi felce uğratıyor. Esnaf ve tüccarlar da grevi destekliyor. Bir eyalet dışında bütün Şili'de olağanüstü durum ilan ediliyor.
Kasım 1972	Aralarında üç generalin de bulunduğu yeni bir hükümet oluşturuluyor.
Aralık 1972	Birleşmiş Milletler'de konuşan Allende uluslararası tekellerin Şili'de düzenlediği komplolan açıklıyor.
Ocak 1973	Kongre Maliye Bakanı'nı görevden alıyor. General Alfredo Canales'e bağlı birliklerin katıldığı bir komplo ortaya çıkarılıyor.
4.3.1973	Unudad Popular parlamento seçimlerinde yüzde 43.39 oy alıyor.
28.3.1973	Askerler hükümetten çekiliyor.
Nisan 1973	El Teniante bakır madenlerinde teknik personel greve gidiyor. Allende'ye "Lenin Barış Ödülü" veriliyor.
Mayıs 1973	Allende, yeni başkan Peroncu Hector Campora'nın görevi devralma törenine katılıyor.
Haziran 1973	İki bakan daha görevden alınıyor. Genelkurmay Başkanı General Pratts'a suikast girişimi. Santiagı'daki 2. Panzer Birliği'nin darbe girişimi. Parlamento Allende'nin tam yetki talebini reddediyor.
Temmuz 1973	Askerlerin yer almadığı yeni hükümet kuruluyor. El Teniante madenlerindeki grev sona eriyor. Ay sonunda kamyon sahiplerinin yeniden greve gidişi.
3.8.1973	Hıristiyan Demokratlar'la yapılan ve siyasi bunalıma çözüm bulmayı amaçlayan görüşmeler kesiliyor.
9.8.1973	Allende dokuzuncu kabinesini kuruyor. Kabinede üç kuvvet komutanı da bulunuyor. Ama bu kabine hemen istifa ediyor.
22.8.1973	Kongre'de çoğunluk, ordudan başkanın emirlerini yerine getirmemesini istiyor.
24.8.1973	General Pratts Genelkurmay Başkanlığı'ndan istifa ediyor. Yerine Pinochet atanıyor.
28.8.1973	Perakendeciler ve esnaf greve gidiyor.
30.8.1973	Hükümet Kamyoncular Birliği'ni yasadışı ilan ediyor.
4.9.1973	Unidad Popular Hükümeti'nin 3. yıldönümünü kutlamak için 800 bin kişi Santiago sokaklarında gösteri yapıyor.
7.9.1973	Allende, Hıristiyan Demokratlar'la görüşmelere yeniden başlamayı kabul ediyor.
11.9.1973	Allende Pinochet cuntasının 24 saat içinde istifa etmesi yolundaki ultimatomunu reddediyor ve "kaba kuvvete karşı sonuna kadar direneceğini" bildiriyor. Başkanlık Sarayı vahşice bombalanıyor ve Allende öldürülüyor.